

Sûfilerin Ricâlû'l-Gayb Tanımı, Taksimi ve Buna Dayanak Yaptıkları Hadisler

Dilaver SELVÎ*

Özet

Sûfiler, abdal hadislerinden mülhem olarak velîler arasında hiyerarşik bir yapıdan ve onların kâinat içindeki özel görevlerinden bahsetmişlerdir. Bu hadislerin sened, sıhhat ve delâletleri üzerinde farklı görüşler bulunduğu gibi, sûfilerin bahsettiği şekilde ricâlû'l-gaybın varlığı, görevleri ve aralarındaki hiyerarşik yapı üzerinde de ciddi tartışmalar mevcuttur. Konuyu delil ve kaynaklara göre inceleyip ilmî ölçülere göre bir sonuca varmak itikadî ve amelî yönden önem arz etmektedir. Bu hedefle hazırlanan makalemizde, önce, sûfilerin ricâlû'l-gayba dâir tanım, yorum ve yaklaşımları tespit edilmiş, bu arada konuyla ilgili yazılmış müstakil eserler ve ondan bahseden temel kaynaklar tanıtılmış, sonra abdallarla ilgili yaygın hadisler verilmiş, peşinden âlimlerin bu hadisleri değerlendirmeleri özetlenmiş, çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdal, ricâlû'l-gayb, velî, sûfî, tasavvuf.

Sufi Definition and Classification of Rijal al-Ghayb and The Prophetic Traditions Upon Which They Base This Concept

Abstract

Inspired by the prophetic sayings about abdals, Sufis talk about a hierarchic structure among the friends of Allah (wali) and their special tasks in the universe. As there are various views about the soundness of these sayings' chain of the narrators and about their implications, there are also serious discussions about the existence of rijal al-ghayb (men of the unseen), their duties, and the hierarchical structure among them. Examining the subject in accordance with its evidences and sources and reaching scholarly conclusions present significance both from the aspects of practice and faith. In our article which is written by this aim, first definition and interpretations of the Sufis about rijal al-shayb and their approaches to this matter were established. And the books written specifically on this issue and the major books which deal with it were introduced and then the common prophetic sayings about abdals were presented. After this, scholars' evaluations about these sayings were summarized. And the paper was concluded with a conclusion.

Key words: Abdal, Rijal al-Ghayb, friends of Allah (wali), sufi, tasawwuf.

I. Giriş

İslâm'da Allah'ın kulları arasında kendi murâdî üzere bir seçim yaparak bazılarını diğerlerinden üstün tutup seçilmiş kılması "istıfâ" kavramıyla beyân edil-

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (selvidilaver@gmail.com)

miştir.¹ Nitekim “Allah, dilediklerini kendisi için seçer ve O’na yönelenleri hidâyete erdirir” (Şûrâ 42/13), “Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır” (Yûsuf 12/76) âyetleri bu mânâyı ifade eder. Buna binâen peygamberler arasında derece farkı olduğu gibi,² ümmetin kâmilleri de farklı derecelere sahiptirler. Çünkü Kur’ân’ın işâretine göre “Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır” (el-Ahkâf 46/19). Kurtubî (ö. 671/1273), ilgili âyetlerde hareketle mutlak kemâlin Allah’a âit olduğunu hatırlattıktan sonra insanlar içinde kemâlin zirvesinde peygamberlerin bulunduğunu, onları velîlerden siddîkların, şehitlerin ve sâlihlerin takip ettiğini belirtir.³ Bu çerçevede İslâm’da fazîletin ölçüsü olarak “takvâ” belirlenmiş, böylece üstünlük, ne-sebe, hasebe, bedene, mala ve mülke, vatana ve millete değil, ihsân derecesinde gerçekleşen takvâyâ bağlı kılınmıştır. “Allah katında en şerefînisiz, en müttakî olanınızdır” (el-Hucurât 49/13) âyeti bu esâsı bildirir. İnsanlar, takvânın ihsân derecesinde gerçekleşmesine göre farklı vasıflar kazanır ve farklı makamlara ulaşırlar. Nitekim “Âlimin (sırf ibadetle meşgul olan) âbide üstünlüğü, benim sizden en düşük dereceliye üstünlüğüm⁴ (diğer bir rivâyette) -dolunayın diğer yıldızlara üstünlüğü- gibidir”⁵ hadisi kullar arasında bu türlü bir derecelenmenin varlığına, ilim ve mârifetle elde edilen fazîletin yüksekliğine işâret etmektedir.

Hayırlarda ve fazîlette en önde olanların Kur’ân’da “sabıkûn-mukarrebûn” şeklinde nitelenmesi,⁶ kendilerini ihsân mertebesiyle mânâlandırarak sûfîlerin fikirleri için de belirleyici olmuştur. Meselâ Ebû Hafs Sühreverdî’nin (ö. 632/1234) belirttiği üzere sûfî, “mukarrebûn makâmı”na yükselen âriftir.⁷ Allah, Kur’ân’da, seçkin velîler grubundan; mukarrebûn,⁸ siddîk,⁹ sâdık,¹⁰ muhsin,¹¹ ebrâr,¹² evliyâ¹³ gibi özel vasıflarla vasfetmiştir. Hadisler de velîlerin değişik vasıf ve sınıflarından bahseder. Bunların içinde abdal hadislerinin ayrı bir yeri vardır. Ricâlü’l-gayb için ortak bir ad olan “abdal”la ilgili hadislere aşağıda değinilecektir. Bunun öncesinde sûfîlerin ricâlü’l-gayb ve abdallarla ilgili

1 Bk. Âl-i İmran 3/33-34; Tâhâ 20/13, 41.

2 Bk. el-Bakara 2/253; el-İsrâ 17/55.

3 Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-Kur’ân*, tahk. Sıdkı Muhammed Cemil-İrfan Aşâ, Beyrut: 1998, IV, 78.

4 Tirmizî, “İlim”, 19 (nr. 2685).

5 Tirmizî, “İlim”, 19 (nr. 2682).

6 Bk. el-Vâkıa 56/11-12; el-Fatır 35/32; el-Mutaffifin 83/21.

7 Sühreverdî, *Avârifü’l-maârif - Gerçek Tasavvuf*, trc. Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand Yay., 2011, s. 16.

8 Bk. Âl-i İmrân 3/45; el-Vâkıa 56/11, 88; el-Mutaffifin 83/21, 28.

9 Bk. en-Nisâ 4/69; el-Hadid 58/19.

10 Bk. el-Hucurât 49/15; el-Haşr 59/7.

11 Bk. Âl-i İmrân 3/134; en-Nahl 16/128; el-Ankebût 29/69; el-Ahzâb 33/29; es-Sâffât 37/113.

12 Bk. Âl-i İmrân 3/193, 198; el-İnsân 76/5; el-İnfıtâr 82/13; el-Mutaffifin 83/18, 22.

13 Bk. el-Enfâl 8/24; Yûnus 10/62.

tarif, tanım, taksim ve yaklaşımlarını tespit edeceğiz, ardından konumuzla ilgili hadislerle ve değerlendirmelere yer vereceğiz.

II. Sûfilere Göre Ricâlü'l-Gaybın Tanımı, Sınıfları ve Hiyerarşik Yapısı

Sûfiler, velileri hadislerden mülhem olarak farklı derece ve sınıflara ayırmışlardır. Bunların en ilki ve yaygın olanı “abdal” tâbidir. Abdal anlayışının ortaya çıktığı sıralarda bu terim, âbid ve zâhidlerle birlikte muhaddis ve fakihler¹⁴ için de kullanılmaktaydı. Nitekim abdal hadislerini nakleden Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), yeryüzünde muhaddislerden başka abdal tanımadığını söyler.¹⁵ İmam Şâfiî (ö. 204/819) ve İmam Buhârî'nin (ö. 256/870) de abdal sözünü, beğendikleri kişiler için bir takdir ifadesi olarak kullandıkları rivâyet edilir.¹⁶ Sûfiler arasında, “ricâlü'l-gayb” anlayışına bağlı olarak, “abdal”, “evtâd”, “ferd” isimleri kâmil ve ârif kimseler için kullanılmaya başlanmış,¹⁷ ilgili kelimeler Hakîm Tirmizî (ö. 285/898) ile eserlerin gündemine girmiş, daha sonra İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ile yeni bir çehre kazanıp daha geniş bir çerçevede işlenmiştir.

“Ricâlü'l-gayb”, lûgat mânâsı olarak, bilinmeyen, görülmeyen kişiler demek olup tasavvufî ıstılahta bu isim, insanlar arasındaki gizli velilere, sâlih cinlere, bilgi ve rızıklarını gâibden elde eden bir grup insana verilir.¹⁸ “Ricâlü'l-gayb”ı altı kısma ayıran Tehânevî, ilhâm meleklerini de bunlara dâhil etmiştir.¹⁹ Bir diğer yaklaşıma göre bu şahıslara “ricâlü'l-gayb” denmesinin sebebi, çoğu in-

14 el-Heytemî, İmam Şâfiî'nin evtâddan olduğu üzerinde ittifak olduğunu, bir rivâyete göre ölmeden kutub makâmına yükseldiğini, bu konuda İmam Nevevî ve diğerlerinden haberler nakledildiğini kaydeder. Bk. Heytemî, *el-Fetâve'l-hadisîyye*, Dımaşk 2004, s. 597. İbn Hacer, ricâlü'l-gaybla ilgili geniş açıklamayı bunun için açtığı özel bir başlık altında yapmıştır. Bk. *age*, s. 592-597.

15 Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene*, Beyrut 2006, s. 28; Süyûtî, *el-Haberü'd-dâl ala vücûdül-kutbi ve'l-evtâdi ve'n-nücebâi ve'l-ebdâl*, ta'lik: Âtîf Vefdi, Mısır 2001, s. 63; a.mlf., *el-Hâvî li'l-fetevâ*, II, 435; İbn Hacer el-Heytemî, *age*, s. 324-325.

16 Bk. Sehâvî, *age*, s. 28; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerîa*, II, 307.

17 Mesela eserlerde Hamad b. Seleme'den “abdal” olarak bahsedilmektedir, bk. İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, Beyrut 1988, II, 298; Nevevî, *Bustanü'l-ârifin*, s. 86. İmam Şâfiî'nin ise evtâddan olduğu söylenmiştir. Bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, trc. Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand Yay., 2011, s. 78; Sülemî, *Kitâbü kelâmî's-Şâfiî fi't-tasavvuf (Mecmûa-i Âsâr-ı Ebû Abdurrahman es-Sülemî içinde)*, Tahran 1388, III, 425. Aynı yerde, Ahmed b. Hanbel'den “sıddik” olarak bahsedilmiştir. Abdal olarak anılan diğer zevat için bk. Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-ümem ve'l-mülük*, tahk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ, VII, 58; VIII, 99, 187; IX, 107; XI, 183; XII, 15, Beyrut 1992; a.mlf., *Sıfatü's-safve*, II, 471; IV, 241, 254, 312; Hatîb Bağdâdî, *Târihu Bağdad*, IV, 118; XI, 171; Zehebî, *Siyeru'l-âlemi'n-nübelâ*, X, 572.

18 İbnü'l-Arabî, *Fütühât*, II, 2.

19 Muhammed Ali Tehânevî, *Keşşâfu ıstilahâtü'l-fünûn*, tahk. Ahmed Hasan Besec, Beyrut 1998, III, 58.

sanlar tarafından hâllerinin ve görevlerinin bilinmemesidir.²⁰ Genel anlayışa göre insanlar içindeki ricâlü'l-gaybın bedenleri değil, mânevî hâlleri gizlidir.²¹ Sülemî'ye göre, Allah, bazı seçkin dostlarının sırlı hâllerinin herkes tarafından bilinmesini istememiş, onları zâhiren halkın içinde bulundurmuş fakat bâtınlarını gizlemiştir. Kutub (gavs), bu velîlerin hâllerini idâre etmektedir.²²

Sûfîlere göre herkes tarafından kolayca tanınmadıkları veya gizli olan hakikat ve sırlara vâkıf oldukları için "ricâlü'l-gayb"²³ adı verilen bu seçkin kişilerin arasında bir mânevî disiplin ve hiyerarşi vardır. Ancak her mertebedeki "ricâlü'l-gayb"ın adları ve hiyerarşideki yerleri çeşitli kaynaklarda farklı şekilde gösterilmiştir. Meselâ, Hatîb'in *Târihu Bağdad*'ında Ebu Bekir Kettânî'ye (ö. 322/933) atfedilen en eski rivâyetlerin birinde, velîler arasındaki bu sıra, aşağıdan yukarıya "nukabâ", "nücebâ", "abdâl", "ahyâr", "umed" (veya umud) ve "gavs" şeklinde sıralanırken,²⁴ bu hiyerarşi, İbnü'l-Arabî'de farklı sıralamayla ifade edilmiştir.

Velî ve "ricâlü'l-gayb" anlayışında müşterek lâfız olarak kullanılan "abdâl" kavramı,²⁵ zamanla sistemleşen bir hiyerarşi içinde, üstten aşağı "kutb",²⁶

20 el-Heytemî, *el-Fetâve'l-hadisîyye*, s. 592.

21 Süleyman Uludağ, "Ricâlü'l-Gayb", *DİA*, XXXV, 81.

22 Sülemî, *Meseletü derecâtî's-sâdikîn fi't-tasavvuf (Mecmûa-i Âsâr-ı Ebû Abdurrahman es-Sülemî içinde)*, III, 86-87.

23 Uludağ, "Ricâlü'l-Gayb", *DİA*, XXXV, 81.

24 Hatîb, *Târihu Bağdad*, III, 75-76. Kettânî, burada şöyle demektedir: "Nukabâ üç yüz, nücebâ yetmiş, budelâ kırk, ahyâr yedi, umed dört kişi ve gavs bir kişidir. Nukabâ Mağrib'de, nücebâ Mısır'da, abdâl Şam'da, ahyâr yeryüzünde dolaşmakta, umed yerin (kuzey, güney, doğu, batı) dört yanında, gavs ise Mekke'dedir. Halkın ihtiyacı ortaya çıktığında önce nukabâ, sonra nücebâ, sonra abdâl, sonra ahyâr, sonra umed Allah'a niyazda bulunur. Daha sonra duâlarına icâbet edilir. Aksi hâlde gavs, Allah'a niyazda bulunur ve duâsına icâbet edilinceye kadar istemeye devam eder." Ayrıca bk. İbn Manzûr, *Muhtasarü târihi medîneti Dimaşk*, I, 116; Abdülvehhab Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, tahk. Süleyman es-Sâlih, Beyrut 2005, s. 165. Şa'rânî, gavs olan kutbun bedeniyel belirli bir mekânda bulunmasının şart olmadığını, onun, Allah'ın dilediği yerde bulunduğunu, hâli gizli olduğu için zâhiren farklı işlerle meşgul olduğunu belirtir. Bk. Şa'rânî, *el-Yevâkîr ve'l-cevahîr*, s. 328. Şa'rânî'nin şeyhi Aliyyü'l-Havvas da, gavsın kalbiyle devamlı Allah'ın huzuruna bağlı olduğunu, bedeniyel ise Allah'ın dilediği yerde bulunduğunu, sürekli Mekke'de veya başka bir yerde bulunmadığını belirtir. Bk. İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-gavs bi-beyânî hâli'n-nukabâ ve'n-nücebâ ve'l-abdâl ve'l-evtâd ve'l-gavs*, tahk. Said Abdülfettah, Kâhire 2006, s. 61-62.

25 İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-mekkiyye*, tahk. Ahmed Şemseddin, Beyrut 2006, I, 244; Ahmed b. Zeynî Dahlân, *Sirâcû't-tâlibîn şerh alâ Minhâcî'l-âbidîn*, I, 230; Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ*, X, 95; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, X, 326.

26 "Kutub", kelime olarak değirmenin etrafında döndüğü mil, değirmen iği, eksen vs. mânâlara gelir. Bk. Firûzâbâdî, *Kâmusu'l-muḥit*, I, 275. Bir işin merkezinde bulunup onu idare edene "o işin kutbu, yani idarecisi" denir. Bk. Muhammed Pârsâ, *Faslü'l-hitâb -Tevhîde Giriş*, trc. Ali Hüsrevoğlu, s. 579; Âmûlî, *Kitâbu Nassî'n-nusûs (Hatmu'l-evliyâ ekinde)*, s. 501; Abdülmün'im el-Hifnî, *Mu'cemu mustalahâtî's-süfîyye*, s. 215-216. Kutb lakabıyla ilk defa Ebü'l-Vefâ Irakî'nin (ö. 495/1102) anıldığı nakledilir. Bk. Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 253. Tasavvufta kutub, batnî halifedir, zamanındaki insanların seyyidi, en kâmilî, bütün makamları ve hâlleri bünyesinde top-

“eimme” veya “imamân”,²⁷ “evtâd”,²⁸ “nukabâ”,²⁹ “nücebâ”,³⁰ “efrâd”³¹ şeklinde,

- layan, işlerin etrafında döndüğü kimsedir. Bk. İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-gavs*, s. 29; Şa'rânî, *el-Yevâkit*, s. 327. Ebu Osman el-Kurâ, kutbun tek olup velîlerin imamı ve onlara ışık veren (hâllerini kontrol eden ve kendilerini destekleyen) biri olduğunu belirtir. Bk. Tehânevî, *age*, III, 58. Aliyyü'l-Kârî, *el-Ma'dînü'l-adenî fi Üveysi'l-Karanî* adlı eserinde, Üveys el-Karânî'nin kendi zamanında abdalın kutbu olduğu kanaatinde olduğunu söyler. Bk. İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-gavs*, s. 33. Ayrıca bk. *Resâilü İbn Âbidîn*, II, 265. İbn Âbidîn, Resûlullah'tan (s.a.) sonra ilk kutbun Hz. Fâtıma olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu, bazılarına göre sahabeden sonra kutubluk makamına ilk olarak Ömer b. Abdülaziz'in çıktığını nakleder. Bk. İbn Âbidîn, *age*, s. 33-34; *Resâilü İbn Âbidîn*, II, 265. İbnü'l-Arabî, *Fütühât*'ta kutbun sıfatlarını, özelliklerini ve bu ümmetten önce gelmiş geçmiş aktâbın isimlerini verir. Bk. İbnü'l-Arabî, *age*, I, 151-153, 157; II, 555, 574. Tarikat çevrelerinde Seyh Şâban-ı Velî (ö. 976/1596) Anadolu'nun dört kutbundan biri kabul edilir. Diğer üç kutub Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî ve Hacı Bayrâm-ı Velî'dir. Bk. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, “Şâban-ı Velî”, *DİA*, XXXVIII, 210.
- 27 Eimme, imam kelimesinin çoğuludur. Kutbdan sonra gelen iki zâttır ki, onlara “imâmân” ve “imâmeyn” tâbirleri kullanılmıştır. Kutb öldüğünde onun yerine sağdaki imam geçer. Bu imamlardan biri melekût âlemi, diğeri mülk âlemi ile ilgilendir. Bk. İbnü'l-Arabî, *Istilahâtu Şeyh Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*, s. 57; Cürçânî, *age*, s. 58; Kâşânî, *Istilahâtu's-süfiyye*, s. 57; Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, II, 59; Ahmed b. Mustafa Gümüşhânevi, *Câmiü'l-usûl fi'l-evliyâ*, tahk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Beyrut 2002, s. 14.
- 28 Evtâd, kelime olarak kazık, direk mânâsına gelip “veted” kelimesinin çoğuludur. İbnü'l-Arabî'ye göre ricâlû'l-gaybden kabul edilen ve dört kişiden oluşan evtâd, bazı âyetlerin işaretiyle (en-Nebe' 78/6-7; el-Arâf 7/17) biliniyor, dört yöne memur velîlerdir. Evtâdın her biri Abdülhay, Abdülalîm, Abdülkâdir ve Abdülmürîd isimleriyle anılıp doğu, batı, kuzey ve güneyin muhafazasıyla görevlidirler. Bk. İbnü'l-Arabî, *Fütühât*, II, 7; III, 521; Kâşânî, *Istilahâtu's-süfiyye*, s. 58. Evtâdın her biri bir peygamberin kalbi üzere olup, dört büyük meleğin rûhâniyetinden yardım alırlar. Bk. İbnü'l-Arabî, *age*, I, 160; İbn Âbidîn, *age*, s. 268; Pakalın, *age*, I, 575.
- 29 Nukabâ, lügatte bir topluluğun ileri gelen şahsı mânâsına gelir. “Nakib” kelimesinin çoğuludur. İbnü'l-Arabî'nin kabul ettiği mânâya göre nukabâ, on iki burç adedinde olup, burçlarla ilgili ilimlere vâkıf, inzâl olmuş şeriatların bilgilerine sahip, insanların kıyafet ve görünümünden onların huylarını ve diğer özelliklerini tespit etme vasfını kazanmış kişilere denir. İbnü'l-Arabî, *Fütühât*, II, 7. Cürçânî'ye göre Allah'ın el-Bâtın ismi kendilerinde tahakkuk eden nukabâ, üç yüz kişiden oluşup; a) Emir âleminin hakikatlerine vâkıf ulvî nefisler b) Halk âlemine âit hakikatlere vâkıf süflî nefisler c) İnsani hakikatlere vâkıf vasatî nefislerden oluşan üç gruba ayrılırlar. Cürçânî, *age*, s. 301; krş. İbnü'l-Arabî, *Istilahâtu Şeyh Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*, s. 57; Kâşânî, *age*, s. 116. Nukabânın üç yüz kişiden ibaret olduğunu söyleyenler için bk. Pakalın, *age*, II, 707.
- 30 Nücebâ, lügatte kıymetli, üstün kişi mânâsına gelen “necib” kelimesinin çoğuludur. İbnü'l-Arabî'ye göre sayıları sekiz olan nücebâ, sekiz ilâhî sıfatın ilmüne ve keşfen yıldızların ilmüne vâkıftırlar. Kürsi, onların makamıdır. Bk. İbnü'l-Arabî, *Fütühât*, II, 8. Başka bir yerde İbnü'l-Arabî, nücebânın diğer ümmetlerden yedi kimse olduğunu, Muhammed ümmetinde ise bu sayının on ikiye çıktığını söylemiştir. İbnü'l-Arabî'nin burada saydığı on iki isim ashâbdandır. Bk. İbnü'l-Arabî, *Muhâdaratu'l-ibrâr*, I, 35, II, 81. Cürçânî'ye göre kırk kişi olan nücebâ, kulların ağır işleriyle meşgul olup, merhamet ve şefkatleri icâbî dâima başkalarının hizmetindedirler. Cürçânî, *age*, s. 294-95; Kâşânî, *age*, s. 114; Pakalın, *age*, II, 707.
- 31 Efrâd, eşsiz şahsiyetler mânâsına gelen “ferd” kelimesinin çoğuludur. Kutbun dışında kalan gayb erenlerine verilen isimdir. Kâşânî, *age*, s. 56. Bunların belli sayıları yoktur. İki, üç veya daha fazla olabilirler. Bk. İbnü'l-Arabî, *age*, s. 56; Pakalın, *age*, I, 597. Yukarıdaki kavramların açıklaması için ayrıca bk. Ahmet Yıldırım, “Tasavvufta Ricalu'l-Gayb Telakkisi ve Konuyla İlgili Bazı Rivâyetler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, sayı: 4, s. 117-147.

değişik isim ve sıfatlarla ayrı bir şekle dönüştürülmüştür.

Hakîm Tirmizî (ö. 285/898) Allah'ın, Hz. Peygamber'in (s.a.) vefâtından sonra ümmeti içinde kırk tane siddik bulundurduğunu, onların bereketiyle dünyanın ayakta durduğunu, içlerinden vefât edenlerin yerine bir diğerrinin getirileceğini, bunun kıyâmete kadar böyle devam edeceğini, bu kırk sâlihın Resûlullâh'ın (s.a.) mânen ehl-i beyti olduklarını söyler.³² Görüldüğü gibi, daha sonraki devirlerde mânevî hiyerarşi içinde yerini alacak olan "abdâl", "nücebâ", "ümenâ", "kırklar" gibi kavramlar, Hakîm Tirmizî'deki gibi yavaş yavaş tasavvuf literatürüne girmeye başlamıştır.

Hücvirî (ö. 470/1077), dört bin kişilik halktan ve kendilerinden gizli, perdeli bir velî grubu yanında, Allah Teâlâ'nın dergâhında bulunan ve kendilerine "*ehl-i hall ve akd*" denen üç yüz tane evtâd, üç tane nukabâ ve bir tane kutub veya gavsın bulunduğunu, bütün bunların birbirini tanıdığını, haklarında pek çok hadisin bulunduğunu ve ümmetin, bu hadis ve haberlerin bildirdiği şeylerde icmâ' hâlinde olduklarını söyler.³³

Velîlerin isimleri, sınıfları, dereceleri, makamları, tasarruf ve yetkileri konusunda en orijinal ve orijinal olduğu kadar münakaşaya sebep olacak şeyler söyleyen İbnü'l-Arabî'dir (ö. 638/1240). İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* adlı eserinde "kutub" hakkında çok geniş bilgi verir. İbnü'l-Arabî, Allah Teâlâ'nın, varlık ve bereketleriyle âlemi ayakta tuttuğu seçilmiş has kullarının bulunduğunu, bunların en başında peygamberlerin geldiğini, onların nübüvvet, velâyet ve iman makamlarına sahip kutublar olduklarını, bir evin direkler üzerinde durması gibi din evinin ve dolayısıyla ancak dinin ikâmesine mahal olsun diye varlığı devam ettirilen dünyanın onlarla ayakta durduğunu belirtir.³⁴

Bu kutubların başı olan Resûlullah'ın (s.a.), önceki bütün peygamberlerin gıyâben tâbi oldukları, nesh ve tebdîli olmayan İslâm dinini tam olarak tebliğ ve tekmil ettikten sonra vefât etmesiyle, cesetleriyle hayatta bulunan dört resûl görevlendirildiğini, bunların da resûl olduklarında ittifak edilen İdris, İlyas ve İsâ (a.s.) ile sûfilerin dışındakiler arasında durumu ihtilafı olan Hızır (a.s.) olduğunu belirten İbnü'l-Arabî, onların kıyâmete kadar ümmet-i Muhammed'in içinde Resûlullâh'a (s.a.) vekâlet edip kutubluk ve diğer mansıbları (mevkileri, makamları) temsil ettiklerini, bu ara-

32 Hakîm Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ*, s. 335-336.

33 Ali b. Osman el-Cüllâbî Hücvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, Arb. trc. İbrahim Düsüki Şetâ, Kâhire 1974, s. 257.

34 İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, II, 5; *Fütûhât*, tahk. Ahmed Şemseddin, Beyrut 2006, XI, 265-267.

da Resûlullâh'ın (s.a.) ümmetinden çıkacak kutub, evtâd ve diğer velîlere "resûl" sıfatıyla asâleten önderlik yapacaklarını, ümmetin içinden çıkacak kutub ve diğer velîler grubunun, bu peygamberlerden birinin kalbi ve kademi üzere bulunacağını, bu dört resûlün anlatılan sıfatlarıyla -velîlerin çoğu dâhil- herkes tarafından bilinmediğini söyler ve konuyla ilgili orijinal görüşleri delilleriyle dile getirir.³⁵

İbnü'l-Arabî, evliyâyı başlıca altı tabakada inceler. Bunlar (üstten aşağı): Kutublar, imamlar, evtâd, ebdâl, nukabâ ve nücebâdır.³⁶ İbnü'l-Arabî, kutbun kullardan gizli olduğunu, her zamanda ancak bir kutbun bulunduğunu, kendisinden önce bu konuda kimsenin söz etmediğini,³⁷ kutbun gizli olup gerçek hâlini ancak Allah'ın bileceğini, onun Allah ile bu gizlilik durumuna, sahih hadiste bir işâret bulunduğunu söyler.³⁸ İbnü'l-Arabî, kutbu "tüm hâl ve makamları kendisinde asâleten veya niyâbeten toplayan ricâldir" şeklinde tanıtır.³⁹ Asâleten, gerçekte tek kutbun Resûlullâh'ın (s.a.) ruhu olduğunu, Hz. Peygamber'in (s.a.), insanlığın doğuşundan kıyâmete kadar bütün nebî, resûl ve kutubların yardımcısı olacağını belirten İbnü'l-Arabî,⁴⁰ bu konuda şu açıklamayı yapar:

"Bil ki, Allah'ın kendileriyle âlemi muhafaza ettiği evtâd dört olup beşincileri yoktur. Evtâd abdalın, imâmân evtâddan daha özel bir yetki ve yere sahiptir. Kutb ise cemaatin en husûsi yer ve yetkiye sahip olanıdır. Abdal lâfzı (bazen) hepsini ifade için kullanılır. Kötü sıfatlarını iyi sıfatlarla değiştirenlere "abdal" denir. Bazılarına göre bu vasıfta kırk kişi vardır. Bazısına göre sayıları yedidir. Yedi olduğunu söyleyenler, abdal'ın evtâd'dan ayrı yedi şahıs olduğunu söylerken, bazıları evtâdı bu sayıya dâhil etmiştir. Bu durumda yedi şahsın dördü evtâd, ikisi imâmân, biri de kutub'dur. (Diğer bir yaklaşımla) onlara ab-

35 İbnü'l-Arabî, *age*, II, 5-6. İbnü'l-Arabî, burada velîlerin isim, sınıf ve sıfatlarından uzun uzun bahsetmekte, her bir sıfatı bir âyete dayandırmaktadır. Bk. *Fütûhât*, II, 6-41. Sonunda bütün bu sıfat sahiplerinin altı tabakayı temsil ettiğini belirtir. *Age*, II, 41.

36 İbnü'l-Arabî, *age*, II, 41.

37 Buradaki "hiç söz etmedi" ifadesini şöyle açıklayabiliriz: Hücvirî, kutub ve diğer velîler grubundan, Hakîm Tirmizî ve Sülemî ise kutbun dışındaki velîler grubundan isim vererek bahsetmişlerdir. Ancak kutub konusunda İbnü'l-Arabî'nin verdiği malûmat ve onun hakkında bahsettiği yetkilerden bu genişlikte, daha önce kimse söz etmemiştir.

38 İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, II, 555. Zikrolunan hadis şudur: "Allah Teâlâ, kıyâmet gününde bir kulumu özel olarak koltuğu altına alır. Sonra ondan meydana gelen hâllerini tek tek zikrederek 'Bunları biliyor musun, hatırlıyor musun?' diyerek sorar. Kul da: 'Biliyorum' diyerek hepsini ikrâr eder. Sonra Allah 'Ben onları dünyada gizlemiştim, bugün de gizliyorum,' der ve sonra cennete götürülmesi emredilir." Bk. Buhârî, "Tevhid", 36; Müslim, "Tevbe", 52; İbn Mâce, "Mukaddime", 13; Ahmed, *Müsned*, II, 74, 105.

39 İbnü'l-Arabî, *age*, II, 5-6.

40 İbnü'l-Arabî, *age*, I, 151; krş. İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-gavs (Mecmûatu resâli İbni Âbidîn içerisinde)* II, 265; Tehânevî, *age*, I, 66.

dal denmesi, içlerinden birisi vefât ettiğinde, yerine bir başkasının geçmesi sebebiyledir. Böylece yedilerden biri eksildiğinde kırklardan biriyle, kırklar üç yüzlerden, üç yüzler de sâlihlerden biriyle tamamlanır. Onlara “abdal” denilmesinin bir başka sebebi de sadece kendilerinin vâkıf olduğu bir ilim ve güçle istedikleri yerde kendi bedellerini bırakabilmeleridir. Bu işi kendi ilmi ve mânevî gücüyle yapamayana “abdal” denmez. Bu hâl, bazen kerâmet olarak ümmetin sâlihlerinde veya efrâdda da görülebilir.”⁴¹

İbnü'l-Arabî, bir başka yerde “Abdal”ın sayısının yedi, “Büdelâ”nın ise on iki olduğunu belirtir. Hatta “Büdelâ”nın, çoğunlukla ismen abdal ile, sayıca da nukabâ ile karıştırıldığını söyler.⁴² İbnü'l-Arabî, “ricâl” kelimesinden sadece erkek şahısların anlaşılmasını doğru bulmayıp, ricâlül'-gaybın içerisinde kadınların da bulunduğunu hatırlatır.⁴³ Bu konularda en orijinal ve detaylı bilgileri veren İbnü'l-Arabî, kendisinden sonra gelen ve görüşlerini benimseyen müelliflerin bu konuda fikir ve ilham kaynağı olmuştur.

Sûfilere göre ricâlül'-gaybın zirve noktasında kutub bulunur. Kutba, vahîdü'z-zamân (zamanın tekten velisi), gavs ve halîfe de denir.⁴⁴ Azidüddin Nesefî'nin ifadesiyle kâmil insana, şeyh, önder, hâdî (hidâyet rehberi), arif, kâmil, mükemmil, imam, halîfe, kutub sâhib-i zaman, cihanı gösteren ayna (câm-ı cihânnüma), en büyük iksir (her derde deva iksir-i a'zam), ölü-yü diriltten İsa, âb-ı hayat (ölümsüzlük suyunu) içmiş Hızır, kuşdilini bilir (varlıklara hükmeder) Süleyman derler.⁴⁵

İbnü'l-Arabî, İbn Mesud'un (r.a.) naklettiği hadiste, İsrâfil'in kalbi üzere bulunduğu belirtilen tek kişinin kutub yani gavs olup onun her zamanda Allah'ın nazar mahalli olduğunu belirtir.⁴⁶ İbn Acîbe'ye göre ise kutubluk, Hz. Peygamber'in (s.a.) usûlü üzere insanlara terbiye vermeye hâzır ve ehil olma makâmıdır. İrşâd kutbu, Hz. Muhammed'in (s.a.) yolu ve meşrebinde bir velî olup onun gibi; insanları şirk, cehâlet, günah, gâflet, hevâ,

41 İbnü'l-Arabî, *age*, I, 160.

42 İbnü'l-Arabî, *age*, II, 15. Cürcânî de bu hataya düşerek büdelânın yedi kişi olduğunu söylemiştir. Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 68.

43 İbnü'l-Arabî, *age*, II, 7; İbnü'l-Arabî'nin ricâlül'-gaybla ilgili görüşleri hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Ahmet Ögke, “Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlül'-Gayb - İbn Arabî'nin Görüşleri” *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2001, sayı: 5, s. 161-201.

44 İbnü'l-Arabî, *Fütühât*, Beyrut 2006, V, 202.

45 Bk. Azidüddin Nesefî, *İnsan-ı Kâmil - Tasavvufta İnsan Meselesi*, trc. Mehmed Kanar, İstanbul: Dergâh Yay., 2013, s. 8-19. Nesefî, burada kâmil insanın âlemin gönlü olduğunu, her zamanda bulunduğunu, o gidince âlem gönülsüz kalmasın diye yerine birinin getirildiğini belirtir.

46 Bk. İbnü'l-Arabî, *Mu'cemu ıstihâti's-süfiyye*, tahk. Bessâm Abdülvahid el-Câbi, Beyrut 1990, s. 56; Yâfiî, *Neşrü'l-mehâsin*, s. 373. Yâfiî, bu görüşü “Ariflerden biri demistir ki...” şeklinde nakleder. Yâfiî'nin nakli için ayrıca bk. Süyûtî, *el-Haberü'd-dâll*, s. 56; İbn Âbidîn, *İcabetü'l-gavs*, s. 55.

taklit, âdetlere bağlanıp kalma ve amelle aldanma karanlıklarından iman, İslâm, ilim, tövbe, istikamet, edep, iffet ve müşâhede nurlarına çıkarır.⁴⁷

Gavs, kendi zamanındaki velîlerin efendisi ve reisidir.⁴⁸ O, kutbiyet mer- tebesine sahip olup tektendir; ancak mahublar (Allah tarafından özel ola- rak seçilip sevilenler) arasından çıkar.⁴⁹ O, en büyük kutub, aziz, seyyid ve kerim bir insan olup insanlar gizli mühim işlerin çözümünde ve sıkıntı an- larında duâ için ona muhtaçtır; o, duâsı makbul biridir. Hadiste belirtildiği⁵⁰ gibi, Allah'tan bir şey istediğinde isteği kabul edilen nazlı kullardandır. Her zamanda Allah Teâlâ'nın özel nazar mahallidir. Böylece o, Allah'tan aldığı ilâhî feyzi kullara ulaştırmada bir vâsıtaadır; ilâhî takdir ve murâda uygun ola- rak insanlara mânevî feyzi dağıtır.⁵¹ En güzel ahlâka sahiptir. Bütün âleme rahmet olup mânen hayat verir. Hz. İsrâfil'in (a.s.) kalbi üzeredir. Velîler dâiresinin merkezinde bulunur, âlemin salâhı onunla gerçekleşir.⁵² Allah gavsın hallerini halktan gizlemiştir.⁵³ Gavs, bütün âleme yardım eden ve herkesin kendisine uygun şekilde ondan yardım gördüğü kimsedir.⁵⁴ İmam Şa'rânî, kutba "gavs" denmesini, onun ümmetin derdiyle dertlenmesine ve zorluk içindekilere yardım etmesine bağlar.⁵⁵ Bazıları kutbü'l-evliyânın yâni gavsın her zaman Ehl-i Bey'ten biri olduğunu söyler⁵⁶ fakat, Ebü'l-Abbas el-Mürsî onun diğer kesimlerden de olabileceğini belirtir.⁵⁷

Abdallara niçin bu ismin verildiği konusunda şu yorumlar yapılmıştır:

1. Ricâlü'l-gaybdan biri öldüğünde Allah, bir başkasını onun yerine bedel olarak getirir.

47 İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kurâni'l-Mecid*, III, 354.

48 İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-gavs*, s. 31; *Resâilu İbn Âbidîn*, II, 265; Heytemî, *el-Fetâve'l-hadisiyye*, s. 592.

49 Kayserî, *et-Tevhîd ve'n-nübüvve ve'l-velâye* (*Resâilü Kayserî* içinde), Tahran 1381, s. 27.

50 Hadisin meâlî şöyledir: "İnsanların tanımadığı ve pek değer vermediği pejmürde kılıklı öyle kimseler vardır ki, eğer Allah'tan bir şey istese Allah onun istediğini muhakkak yerine getirir." Bk. "Buhârî, "Sull", 8; "Cihad", 12; Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 225; Ebü Dâvûd, "Diyât", 28; Tirmizî, "Menâkıb", 54.

51 Gavsın bu hâlini Aliyyü'l-Kârî, Şeyh Zekerîyya el-Ensârî'den nakletmiştir. Bk. Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ şerhu mişkâtü'l-mesâbih*, X, 95. Aliyyü'l-Kârî, burada abdallarla ilgili geniş nakil- lerde bulunur.

52 Gümüşhânevî, *Câmiu'l-usûl fi'l-evliyâ*, s. 14-15; Yâfiî, *Ravdû'r-reyâhîn fi hikâyâti's-sâlihîn* tahk. Adnan Abdürabbihî-Muhamedd Edib el-Câdir, Dımaşk 1998, s. 39-40.

53 Yâfiî, *Neşrû'l-mehâsin*, s. 372.

54 İbn Acîbe, *Menâzilü's-sâirîn ve'l-vâsılın* (*el-Cevâhirü'l-Acîbe* içinde), s. 266.

55 Şa'rânî, *el-Envârü'l-kudsiyye fi beyâni kavâidi's-süfiyye*, tahk. Heyet, Beyrut 1999, s. 497.

56 Heytemî, *es-Sevâikü'l-muhrika*, Beyrut 1993, s. 223; Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced şerhu hikemi Mevlânâ er-Rifâi Ahmed*, tahk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, s. 152. Ayrıca bk. el-Mezîdî, *Cem'u'l-makâl*, Kâhire 2006, s. 360.

57 İbn Atâullah el-İskenderî, *Letâifü'l-minen*, Beyrut 2001, s. 72, Süyûtî, *Te'yîdü'l-hakikati'l- aliyye*, Halep 2002, s. 93; İbn Acîbe, *age*, s. 267.

2. Onlar, kötü olan ahlâk, amel ve inançlarını terk ederek iyileriyle değiştirenlerdir.⁵⁸
3. Onlar, Allah'ın verdiği kuvvetle çok değişik ve farklı şekillere girerler.⁵⁹
4. Onlardan biri, bir yerden ayrılınca, orada kendi sûretinde ruhânî bir beden bırakır (kendi yerine bedelini bırakır), öyle ki kimse onun oradan ayrıldığını bilmez.⁶⁰
5. Onlar, peygamberlere bedel olan (onların dâvetini devam ettiren, ümmetin yükünü çeken ve onlardan belâların defedilmesine vesile olan) halifeleridir.⁶¹
6. Onlara öyle bir kuvvet verilmiştir ki, bir işi yapmak istediklerinde, onu kendi yerlerine yapacak bir bedellerini bırakırlar.⁶²
7. Onlar, irâdelerinden fânî olup onun yerine Cenâb-ı Hakk'ın idaresine tâbi oldukları ve ölene kadar buna devam ettikleri için kendilerine “abdâl” denilmiştir.⁶³
8. Onların günahları hasenâta tebdil edildiği için kendilerine “abdâl” denilmiştir.⁶⁴
9. Onlar, kötü vasıflarından temizlenip sevgililerinin (Allah'ın) sıfatlarıyla vasıflandıkları (ilahî ahlâkla bezendikleri) için kendilerine abdâl denilmiştir.⁶⁵

Tasavvuftaki ricâlû'l-gayb anlayışı ile İmâmiyye Şîa'sındaki imâmet ve

58 Hakîm Tirmizî, *Nevâdirü'l-usûl*, I, 167.

59 Ali b. Atıyye b. Hasan Ulvan, *Nesemâtü'l-ashâr fi menâkıbı ve kerâmâtü'l-evliyâi'l-ahyâr*, tahk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Beyrut 2001, s. 105. Şeyh Ulvan burada abdalın, sâlihlerden oluşan bir topluluk olduğunu, onların dünyada devamlı bulunduğunu, birisi vefât edince Allah'ın onun yerine bir diğeri getirdiğini söyler. Buradaki bir nakle göre, onların bir alâmeti de, çocuklarının olmamasıdır. Ancak bu, tenkide açık bir görüştür.

60 Şa'rânî, *el-Yevâkît ve'l-cevâhir fi beyâni akâidü'l-ekâbir*, Beyrut 2003, s. 329; Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetevâ*, II, 436; Mustafa Arûsî, *Netâicü'l-efkârü'l-kudsiyye fi beyâni meâni şerhi'r-risâleti'l-kuşeyriyye*, tahk. Abdülvaris Muhammed Ali, Beyrut 2000, I, 139. Arûsî, burada, abdalın Hz. İbrahim'in (a.s.) kalbi (hâli, meşrebi) üzere olduğunu söyler.

61 Abdülkâdir Geylânî, *el-Fethu'r-rabbânî ve'l-feyzü'r-rahmânî*, tahk. Yusuf b. Mahmud el-Hâc Ahmed, Dımaşk 2000, s. 196; Dahlân, *Sirâcü't-tâlibin*, I, 225. Kelâbâzî (ö. 380/990), abdalın yeryüzündekilerden azabın savılması konusunda Hz. Peygamber'e (s.a.), onun ashabından siddîk, şehit ve sâlihlerin bedel olduklarını ve onların her asırda bulduklarını belirtir. Bk. Kelâbâzî, *Bahrü'l-fevâid -Meâni'l-ahbâr*, tahk. Vecih Kemalüddin Zeki, Kâhire 2008, I, 138.

62 İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, I, 245.

63 Geylânî, *Kitâbu Fütûhi'l-gayb* (Ahmed İbn Teymiyye'nin talikatı ile birlikte), tahk. Abdülalim Muhammed ed-Dervîş, Dımaşk 2007, s. 74.

64 Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ*, X, 93.

65 İbn Acibe, *Menâzilü's-sâirîn ve'l-vâsılîn*, s. 266.

mehdî inancı arasında bir benzerlik gören İbn Teymiyye ise bu tür bir anlayışın daha çok Hıristiyanların ve aşırı Şii fırkaların akidelerini yansıttığına dikkat çeker.⁶⁶ İbn Haldun da, hulûl ve vahdet-i şuhûd gibi kutb ve abdal telâkkisinin de ilk defa Irak sûfilerinde ortaya çıktığını, bu sûfilerin, Şii fırkalardaki “imam” a karşılık “kutb” u, “nukabâ” ya karşılık “abdâl” ı literatürlerine alarak Şîa’yı taklid ettiklerini belirtir.⁶⁷ Fakat her iki görüş de isâbetli görülmeyip tenkit edilmiştir.

Süyûtî, Kastallanî ve Şâmî ümmet içinde kıyâmete kadar aktâb, evtâd, nücebâ ve abdalın bulunmasını Hz. Peygamber’e (s.a.) has özellikler arasında sayarlar.⁶⁸ Abdal, kutub ve ricâlû'l-gayb konusunda müstakil çalışmalar yapılmıştır. Bunların içinde Süyûtî’nin (ö. 911/1505) *el-Haberü'd-dâl*’ı, İbn Âbidin’in (ö. 1252/1836) *İcâbetü'l-gavs*’ı, Sehavî’nin (ö. 902/1497) *Nazmü'l-leâl fi'l-keâm ale'l-abdâl*’ı, Nuh b. Mustafa er-Rûmî el-Hanefî’nin (ö. 1070/1651) *el-Kavlü'd-dâl alâ hayâti'l-Hadıri ve vücûdî'l-abdâl*’ı, İbnü'l-Arabî’nin (ö. 638/1240) *Menzilü'l-kutb*, *Risâle fî marifeti'l-aktâb*, *Risâletü'l-gavsıyye*, *Hilyetü'l-abdâl* isimli eserleri ilk akla gelenlerdir.⁶⁹ Hakîm Tirmizî’nin (ö. 285/898) *Hatmü'l-evliyâ*’sı⁷⁰ ile İbnü'l-Arabî’nin *el-Fütühâtü'l-Mekkiye*’si ve Gümüşhanevî’nin *Câmiü'l-usûl fi'l-evliyâ*’sı bu ko-

66 İbn Teymiyye, *Mecmû'l-fetâvâ*, XI, 443. İbn Teymiyye, kutub, evtâd ve benzeri terimlere kendi yaklaşımına has mânâlar vererek “Bu kelimeleri bahsettiğimiz mânâda alırsak problem kalmaz, yoksa bazı ehl-i tasavvufun tahdit ettiği mânâ ve alan içinde kabul edilemezler” der.

67 İbn Haldun, *Mukaddime*, Kâhire [ts.], III, 1108-1109. Benzer düşünceler için bk. Fazlur-Rahman, *İslâm*, s. 171; Erol Güngör, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, s. 101-102.

68 Bk. Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübrâ*, Beyrut 2003, II, 371-373; Kastallanî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-muhammediyye*, ta’lik: Me’mun b. Muhyiddin el-Cennân, Beyrut 1996, II, 330-332; Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, X, 368-374. Şâmî burada, abdalla ilgili birçok hadis, haber ve yoruma yer vermiştir.

69 Konuyla ilgili diğer çalışmalar için bk. Süleyman Uludağ, “Ricalü'l-Gayb”, *DİA*, XXXV, 82. Nakşbendî pîrlerinden Yakub-i Çerhî’nin de (ö. 851/1447) konuyla ilgili *Risâle-i Abdâliyye* isimli Farsça bir eseri mevcuttur. Bk. Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşbend - Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İstanbul 2002, s. 151. Çerhî, ricâlû'l-gaybı, Uzletiler ve İşretliler diye iki gruba ayırır, şeyhi olan Bahâeddin Nakşbend’in kendi zamanında İşretlilerin önderi olan Kutbü'l-İrşâd olduğunu söyler. Bk. Tosun, *age*, s. 153. Kâtib Çelebi’nin kaydına göre Şâfiî fakihlerinden İzzeddin b. Abdülaziz b. Abdüsselam’ın (ö. 660/1262), kutub, gavs ve abdalı kabul edenlere reddiye mâhiyetinde bir risâlesi vardır. Bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmî'l-kütübü ve'l-fünûn*, Beyrut 2008, II, 201, nr. 6758.

70 Hakîm Tirmizî, *Nevâdirü'l-usûl* adlı eserinde “Abdal’ın Adedi ve Sıfatları” başlığı ile 51. bölümü bu konuya tahsis etmiştir. Bk. *age*, I, 165-168. Onun *Kitâbu sîreti'l-evliyâ* isimli eseri de bu konuya geniş yer vermektedir.

nuya geniş yer veren kaynaklardandır.⁷¹ Şarâni, *el-Yevâkît*'ta,⁷² İbn Hacer-i Heytemî (ö. 974/1566), *Fetâva'l-hadîsiyye*'de,⁷³ Muhammed Pârsâ (ö. 822/1419) *Faslü'l-hitâb*'da,⁷⁴ Ahmed İbn Acîbe (ö. 1224/1809) *Menâzilü's-sâirin ve'l-vâsilin*'de⁷⁵, Yâfiî, *Neşrû'l-mehâsini'l-ğâliye*'de⁷⁶ gavs, kutub ve abdal için açtıkları özel bölümlerde konuyla ilgili geniş bilgiler vermişlerdir. Sehavî, Aclûnî, Münâvî, Aliyyü'l-Kârî, Zebidî, Dahlân, Kettânî gibi müdakkik âlimlerin konuyla ilgili açıklamaları abdal hadislerinin değerlendirmesinde gelecektir.

Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996)⁷⁷ ve Sülemî (ö. 412/1021) değişik eserlerinde abdallardan söz etmişlerdir.⁷⁸ Hücvirî (ö. 470/1077), sayı vererek⁷⁹ Gazâlî (ö. 505/1111) ise vasıflarıyla abdal bahseder.⁸⁰ İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034/1625), Allah'a ulaşma yollarını, kurb-i nübüvvet ve kurb-i velâyet

71 İbn Arabî'nin *Menzilü'l-kutb ve Hilyetü'l-ebdal* adlı risâleleri için bk. *Resâilu İbnü'l-Arabî*, Beyrut 1997, s. 323-335; 507-513. Diğer eserlerin tam isimlerine ise "Kaynakça" bölümünde yer verilmiştir.

72 Şarâni, *el-Yevâkît ve'l-cevâhir*, s. 324-334.

73 Heytemî, *el-Fetâve'l-hadîsiyye*, s. 592-600.

74 Muhammed Pârsâ, *Faslü'l-hitâb - Tevhîde Giriş*, s. 568-595.

75 İbn Acîbe, *Menâzilü's-sâirin ve'l-vâsilin (el-Cevâhirü'l-acibe* içinde), s. 265-270. İbn Acîbe, burada velâyetin kuyâmete kadar devam edeceğini, velâyet dairesinin evliyâ, nücebâ, nukabâ, evtâd, bûdelâ, aktâb ve gavstan oluştuğunu, gavsın tek kişi olduğunu belirtir; kutub ve gavs hakkında geniş bilgi verir ve bu arada şeyh Ebu'l-Hasen-i Şâzeli'nin kutbun alâmetleri içinde saydığı on beş alâmeti açıklar.

76 Yâfiî, *Neşrû'l-mehâsini'l-ğâliye*, s. 372-373.

77 Mekki, *Kütü'l-kulûb* I, 201, 229. Mukarrebün makamındaki âriflerin ümmet içinde çok az bulunduğunu ifade eden hadis ve haberler için bk. Mekki, *İlmü'l-kulûb*, tahk. Abdülkâdir Atâ, Kâhire [ts.], s. 118-119. Mekki, Sehl-i Tüsterî'den abdallarla ilgili şu sözü nakleder: "Abdallar, ancak açlık, sükût, gece ibâdeti ve insanlardan uzletle abdal oldular. Bütün hayırlar bu dört şeyde toplanmıştır." Bk. Mekki, *age*, I, 201.

78 Sülemî, *Tabakâtü's-süfiyye* isimli eserinin mukaddimesinde, bu ümmetin içinde evliyânın ve bûdalânın (abdalların) eksik olmayacağını, onların ümmete dinin zâhirini ve bâtını hakikatlerini öğrettiklerini, söz ve fiilleri ile ümmeti edebe sevk ettiklerini, onların ümmet içinde peygamberlerin halifeleri olduğunu belirtir ve şu hadisi nakleder: "Ümmetim yağmur gibidir; evveli mi yoksa sonu mu daha hayırlıdır bilinmez." Tirmizî, "Edeb", 81; "Emsal", 6 (nr. 2869); Ahmed, *Müsned*, III, 130; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 3475; Bezzâr, *Müsned*, 2843, 2844; Heysemî, *ez-Zevâid*, X, 68. Sülemî, *Tabakâtü's-süfiyye*, tahk. Nureddin Şüreybe, Halep 1986, s. 2.

79 Hücvirî, *Keşfü'l-mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yay., 1982, s. 258, 330.

80 Örnek olarak bk. Gazâlî, *İhyâ*, I, 325, 359. Gazâlî, burada, abdallardan birinin her gün Kâbe'yi ziyaret ettiğini, aynı şekilde fecir vaktinde evtâddan birinin bu ziyareti yaptığını, Arafat vakfesinde de abdallardan, evtâddan, sâlihlerden ve kalb ehli velîlerden bir grubun bulunduğunu söyler. Gazâlî'nin abdalla ilgili Ebû'd-Derdâ'dan yaptığı rivâyet için bk. Gazâlî, *age*, III, 438. *İhyâ* şârihi Zebidî, bu haberin peşinden, abdallarla ilgili sahâbe-i kirâm yoluyla gelen pek çok merfû' ve mevku'f hadisin bulunduğunu söyler ve onları nakleder. Zebidî, *İthâfû's-sâde*, X, 322-327. Dahlân'ın, Gazâlî'nin *Minhâcü'l-âbidîn*'deki abdalla ilgili sözünü açıklarken yaptığı değerlendirmeler için bk. Dahlân, *Sirâcü't-tâlibîn*, II, 225-230.

olarak ikiye ayırır; birinci yolda peygamberlerin, ikinci yolda ise aktâb, evtâd, büdelâ, nücebâ ve umum evliyâullâhın Hakk'a vâsıl olduğunu söyler,⁸¹ bu konuya değişik mektuplarında değinir.⁸² Ricâlü'l-gayb, abdâl velîlerin dereceleri konusunda son dönemde Türkiye'de yapılmış tercüme, akademik çalışma ve makaleler de mevcuttur.⁸³

III. Ricâlü'l-Gayba Dayanak Yapılan Hadisler

Abdal, üçler, yediler, kırklar ve diğer sâlih kullarla ilgili birçok hadis nakledilmiştir. Önce bu hadislerin en meşhur olanlarını belli başlıklar altında verecek, sonra hadis âlimlerinin onlarla ilgili değerlendirmelerini özetleyeceğiz.

Genel Olarak Abdallardan Bahseden Hadisler

Abdallarla ilgili hadislerden biri Ebû Davud'un *Sünen*'inde geçmektedir. İlgili hadiste, âhir zamanda ümmetin ihtilâfa düştüğü bir dönemde, görülen mucizevi bir olaydan sonra Şam bölgesindeki abdalların ve Irak bölgesindeki seçkin toplulukların Mehdi'ye biat edeceği belirtilir.⁸⁴

Abdallarla ilgili diğer hadislerde şöyle buyrulur:

*"Bu ümmetin içinde, Halil İbrahim'in (a.s.) kalbi üzerinde olan bir kısım insanlar bulunur ki onlar, abdal sınıfındadırlar."*⁸⁵

"Bu ümmetin içinde abdallar Hz. İbrahim'in yolu ve hâli üzere yaşayan otuz kişidir-

81 İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, III, 122. Mektup.

82 Bk. İmâm-ı Rabbânî, *age*, I, 18, 77, 135, 251, 260, 285. mektuplar; II, 302. mektup.

83 Bk. Hakîm Tirmizî, *Hatmü'l-Evliyâ - Velîliğin Sonu, Velâyet Nübüvvet Tartışması*, trc. Salih Çift, İstanbul: İnsan Yay., 2006; Ali Vasfi Kurt, "Ricâlü'l-Gayb ve Abdâl Hadisleri" (Yayımlanmamış Doktora Seminer çalışması). Ankara 1990; Ahmet Yıldırım, "Tasavvufta Ricalü'l-Gayb Telakkisi ve Konuyla İlgili Bazı Rivâyetler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, sayı: 4, s. 117-147; Ahmet Ögke, "Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlü'l-Gayb - İbn Arabî'nin Görüşleri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 5, 2001, s. 161-201; Salih Çift, "Tasavvufta Velâyet Kavramı: Hakîm Tirmizî Örneği", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü - II*, 2003, s. 116-150; Bernd Radtke, "İbnü'l-Arabî'nin Öncülerinden Biri: Hakîm Tirmizî ve Velâyet Görüşü", trc. Salih Çift, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 21, 2007, s. 501-507; Osman Demir, "Ricalü'l-Gayb İnancı ve Toplum Hayatına Yansımaları", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları: İslam Düşüncesinde Gayb Problemi - II*, 2004, s. 155-166; Dilaver Selvi, *Kur'an ve Tasavvuf - Tefsirlerin Tasavvufta Bakışı*, İstanbul: Hoşgörü Yay., 2012, s. 113-155.

84 Ebû Dâvud, *Kitabü'l-mehdi*, 8 (nr. 4286). Hadis için ayrıca bk. Ahmed, *Müsned*, VI, 316; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 431; İbn Hibbân, *Sahih*, nr. 6757; Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, nr. 4214; Tebrizî, *Mişkâtü'l-mesâbih*, nr. 5456. Aliyyü'l-Kârî, *Mişkât* şerhinde bu hadisi açıklarken abdallarla ilgili güzel bilgi ve nakilleri paylaşır. Bk. Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ*, X, 92-97.

85 Hakîm Tirmizî, *Nevâdirü'l-usûl*, I, 339.

ler. İçlerinden birisi vefât edince Allah, onun yerine bir başkasını getirir.”⁸⁶

Hiz. Ali (r.a.), Hiz. Peygamber’e (s.a.) abdallardan sorunca, Hiz. Peygamber (s.a.), onların otuz kişi olduğunu ve ümmet içinde kibrît-i ahmerden daha az bulunduklarını söylemiştir.⁸⁷

“Abdallar Şam’da⁸⁸ bulunurlar. Onlar, kırk kişidirler. Onlardan biri ölürse Allah, onun yerine bir başkasını getirir. Onların (duâları) sebebiyle yağmura kavuşulur ve düşmana karşı ilâhî yardıma ulaşılır. Onların (duâları) sebebi ile belde ehlerinden azap kaldırılır.”⁸⁹

“Ümmetimin abdalları ne çok namaz kılmakla, ne çok oruç tutmakla, ne de çok sadaka vermekle cennete gireceklerdir. Onların cennete girişleri, Allah’ın rahmeti, nefislerinin sehaveti ve gönüllerinin selâmetiyle olacaktır.”⁹⁰

“Ümmetim içinde, Halil İbrahim’in (a.s.) ahlâkı üzere kırk kişî devamlı bulunur. Kıyâmet emri gelince, ruhları kabzedilir.”⁹¹

“Ümmetimin abdalları kırk kişidir; onların yirmi ikisi Şam’da, on sekizi Irak’tadır. Onlardan biri vefât edince, Allah, bir diğerini onun yerine getirir. Kıyâmet emri gelince, hepsinin ruhu kabzedilir (Çünkü onlar hayatta iken kıyâmet kopmaz).”⁹²

“Ümmetimden kırk kişî, Hiz. İbrahim’in kalbi (hâl ve ahlâkı) üzere bulunur. Onların duâları vesilesiyle Allah, yer ehlerinden (belâları) defeder. Bunlara abdal denilir. Onlar, bu dereceye ne namazları, ne oruçları, ne de sadakaları sebebiyle ulaşmışlardır.” Ashab, “Bu dereceye ne ile ulaştılar bu dereceye?” diye sorduklarında, Resûlullah (s.a.): “Cömertlikleri ve müslümanlara nasihat etmeleri sebebiyle” buyurdu.⁹³

86 Ahmed, *Müsned*, V, 322; Hakîm et-Tirmizî, *age*, I, 166; Süyûtî, *el-Haberü’l-d-dâll*, s. 35; *el-Havî li’l-Fetevâ*, II, 424; Heysemî, *ez-Zevâid*, X, 62. Heysemî, İmam Ahmed’in rivâyet ettiği bu hadisin Abdülvahid b. Kays hariç ricâlinin sahih olduğunu; İclî’nin ve Ebû Zürâ’nın onu sika gördüğünü fakat onların dışındaki kimselerin zayıf kabul ettiğini belirtir.

87 İbn Ebi’l-Dünyâ, *Kitâbü’l-evliyâ*, nr. 8.

88 Aliyyü’l-Kârî, Şam’dan kastın, belirli bir şehir değil, Şam bölgesi ve onun geriye doğru çevresi olduğunu belirtir. Bk. Aliyyü’l-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtiħ*, X, 93.

89 Ahmed, *Müsned*, I, 112; Tebrizî, *Miškâtü’l-mesâbih*, nr. 6277; Zebîdî, *İthâfû’s-sâde*, X, 32; Süyûtî, *el-Haberü’l-d-dâll*, s. 16, *el-Havî li’l-Fetevâ*, II, 418; Sehâvî, *Makâsîd*, s. 9; Aclûnî, *Keşfü’l-hafa*, I, 40; İbn Manzûr, *Muhtasarü Târihi Dimaşk*, I, 113. Heysemî, *ez-Zevâid*, X, 62. Heysemî, İmam Ahmed’in rivâyet ettiği bu hadisin Şurayh b. Ubeyd hariç ricâlinin sahih olduğunu, Şurayh’in da sika olduğunu belirtir.

90 Hasan el-Hallâl, *Kerâmâtü’l-evliyâ*, Dimaşk 1992, s. 33; Kelâbâzî, *Bahrü’l-fevâid*, II, 137 (nr. 11); Beyhakî, *Şuabü’l-ıman*, VII, 439 (nr. 10893); Hakîm et-Tirmizî, *age*, I, 166; İbn Ebi’l-Dünyâ, *Kitâbü’l-evliyâ*, s. 66; Aclûnî, *age*, I, 40; Elbânî, *Silsiletü ehâdisi’l-d-daife*, III, 668.

91 Sülemî, *Tabakâtü’s-süfyye*, s. 2.

92 Sülemî, *Kitâbü’l-erbaîn fi’t-tasavvuf*, s. 9 (nr. 20). Hadis için ayrıca bk. İbn Adiy, *el-Kâmil fi’d-duaifa*, tahk. Âdil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvad, Beyrut 1997, VI, 378.

93 Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, IV, 173; Taberânî, *Mu’cemü’l-kebir*, X, 181 (nr. 10390); Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, I, 765; Heysemî, *age*, X, 63; Aclûnî, *Keşfü’l-hafa*, I, 26.

“Şam ahalisine sövmeyin (lanet okumayın), çünkü onların içinde abdallar mevcuttur.”⁹⁴

“Ümmetimin en hayırlıları her devirde beş yüz kişidir. Abdallar ise kırk kişidir. Beş yüz ve kırk kişide bir noksanlaşma olmaz. Kırklardan biri vefât edince Allah, beş yüzlerden birini onun yerine getirir.”⁹⁵

“Allah'ın halk içinde, kalpleri Hz. Âdem'in (a.s.) kalbi (hâl, ahlâk ve gidişatı) üzerinde olan üç yüz, Hz. Mûsa'nın kalbi üzerinde olan kırk, Hz. İbrahim'in kalbi üzerinde yedi, Cebrail'in kalbi üzerinde olan beş, Mikâil'in kalbi üzerinde üç, İsrâfil'in kalbi üzerinde bir kulu vardır. Sonuncusu öldüğünde yerine üçlerden, üçlerden biri öldüğünde beşlerden, beşlerden biri öldüğünde yedilerden, yedilerden biri öldüğünde kırklardan, kırklardan biri öldüğünde üç yüzlerden, üç yüzlerden biri öldüğünde de halktan biri onun yerine geçer. Onların duâları sebebiyle Allah Teâlâ, mahlûkatı diriltir, öldürür, yağmur yağdırır, bitkileri bitirir ve yeryüzüne gelmesi muhtemel belâları defeder.”

İbn Mesud'a, “Allah'ın onların sebebiyle diriltmesi ve öldürmesi nasıl olur?” diye sorulduğunda şöyle demiştir:

“Onlar, ümmetlerin çoğalması için Allah'a duâ ederler ve bu sebepten dolayı da ümmetler çoğalır. Zulmedenlere bedduâ ederler. Allah Teâlâ da onların boyunlarını kırar. Yağmur yağması için duâ ederler, yağmur yağar. Bereket için duâ ederler, yeryüzünde onların duâları sebebiyle ekin olur. Duâ ederler ve duâları sebebiyle her türlü belâ yeryüzünden kalkar.”⁹⁶

“Yeryüzü, Hz. İbrahim gibi (kalb, hâl ve sîrete sahip) kırk kişiden hâli kalmayacaktır. Yeryüzünde yaşayanlar, onların duâları sebebiyle yağmura ve ilâhî yardıma erişirler. Onlardan her ne zaman biri ölürse Allah, bir başkasını onun yerine geçirir.”⁹⁷

“Abdallar kırk erkek ve kırk kadındır. Erkeklerden her ne zaman biri ölürse Allah,

94 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 55. Buradaki söz Hz. Ali'ye âit olup onda, “Onların (hepsine değil) zâlimlerine bedduâ edin” ilâvesi vardır. Hâkim, hadisi sahih olarak nitelemiştir. Merfû' hadis olarak bk. Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 9790. Süyûtî hadis için “Zayıf” değerlendirmesini yapmıştır. Ayrıca bk. *Haberu'd-dâll*, s. 27; *el-Hâvi*, II, 419.

95 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, s. 39 (nr. 15); İbn Asakir, *Târihu Dimaşk*, I, 302, 303; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 3973; Elbânî, *Daife*, nr. 935. Süyûtî hadise “hasen” kaydını koyarken, Elbânî, “mevzû” hükmüne varmıştır.

96 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, I, 8-9; İbn Asakir, *Târihu Dimaşk*, I, 303; İbn Manzûr, *Muhtasaru Târihi Dimaşk*, I, 116-117; Zebidî, *İthâfü's-sâde*, X, 323; İbn Arrâk, *age*, II, 306; Aclûnî, *age*, I, 39.

97 Sülemî, *Tabakatü's-süfiyye*, s. 2; Taberânî, *el-Evsat*, nr. 4101, Amman 1999; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 7380. Süyûtî hadise, “Hasen” kaydını koymuştur. Ayrıca bk. Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, I, 765; Heysemî, *age*, X, 63. Heysemî de hadisin isnadını hasen görmüştür. Hadisin sonunda Katâde “Hasan-ı Basri'nin de onlardan olduğuna şüphe etmezdik” demiştir.

bir başkasını onun yerine geçirir. Kadınlardan her ne zaman biri ölürse Allah, bir başkasını onun yerine geçirir."⁹⁸

*"Nuh'dan (a.s.) sonra yeryüzü, yedi kişiden hâli olmaz. Allah, onların vesilesiyle yeryüzünden (belâları) defeder."*⁹⁹

*"Şu üç haslet kendisinde bulunan kimse, (bereketiyle) dünyanın ve içindekilerin ayakta durduğu abdallardan olur: 1. Kadere rızâ, 2. Allah'ın haramlarına karşı sabır, 3. Sırf Allah için kızma."*¹⁰⁰

Abdallara dâhil ricâlû'l-gayba delil olacak diğer bir hadis şudur:

*"Sizden birinin hayvanı çölde kaçtığı zaman, sahibi 'Ey Allah'ın kulları, şu hayvanı tutun, ey Allah'ın kulları, şu hayvanı tutun' desin. Şüphesiz yüce Allah'ın (muhtaçlara yardım için görevli) hazır kulları vardır, onu tutarlar."*¹⁰¹

İbn Allan es-Siddîkî, *el-Ezkâr* şerhinde, hadiste kendisine seslenenlerin melekler yahut müslüman cinler veya abdal denilen ricâlû'l-gayb olduğunu nakletmiştir.¹⁰²

Evtâdla İlgili Hadisler

*"Hemedan halkı ne güzel insanlardır. Onlar, yardıma en hızlı koşan ve cihatta en çok sabreden kimselerdir. Onların içinde İslâm'ın abdali ve evtâdı vardır."*¹⁰³

Evtâd kelimesinin geçtiği bir diğer hadis ise şudur:

*"Şüphesiz mescitler için bir takım evtâdlar (sürekli mescitte ibadetle meşgul olan kimseler) vardır. Onların meclis arkadaşları meleklerdir. Onlar gelmeyince, melekler onları araştırırlar; hasta iseler ziyaret ederler, bir ihtiyaç içinde iseler yardım ederler."*¹⁰⁴

98 Deylemî, *age*, I, 154-155; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 3036; *el-Hâvî*, II, 424; *el-Haberü'd-dâll*, s. 33; Aclûnî, *age*, I, 39.

99 Süyûtî, *el-Haberü'd-dâll*, s. 37; *el-Hâvî*, II, 424.

100 Deylemî, *age*, II, 132; Aclûnî, *age*, I, 41

101 Hadis için bk. İbnü's-Sinnî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, nr. 508; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 10518; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 5269; Heysemî, *ez-Zevâid*, IX, 132; Nevevî, *el-Ezkâr*, nr 542.

102 Bk. Muhammed Ali b. Muhammed İbn Allân, *el-Fütühâtü'r-rabbâniyye ale'l-Ezkârî'n-Neveviyye*, tahk. Abdülmün'im Halil İbrahim, Beyrut 2004, V, 101.

103 Muhammed el-Hâşimî el-Basrî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, tahk. Muhammed Aldülkadir Ata, Beyrut 1997, I, 257; Halebî, *es-Siretü'l-halebiyye -İnsânü'l-uyûn*, tahk. Abdullah Muhammed Halîlî, Beyrut 2006, III, 323; Muhammed b. Yusuf es-Salihî eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-reşâd*, VI, 427.

104 Ahmed, *Müsned*, II, 418; Hâkim, *Müstedrek*, II, 398. Abdullah b. Selam'dan mevkuf olarak. Hâkim, hadisin mevkuf olarak Buhârî ve Müslim'in şartlarında sahih olduğunu, fakat onların rivâyet etmediklerini belirtir. Mevkûf ve merfû' bir rivâyet için bk. Beyhakî, *Şuabü'l-îman*, Beyrut 1990, III, 84-85 (nr. 2952-2955).

Nücebâ ile İlgili Hadisler

Hz. Ali'den (r.a.) gelen bir hadiste, Allah Resûlü (s.a.) “Her peygambere yedi nücebâ verildi; bana ise on dört nücebâ verildi” buyurmuştur. Hz. Ali'ye, onların kimler olduğu sorulunca, “Ben, Hasan, Hüseyin, Cafer, Hamza, Ebu Bekir, Ömer, Mus'ab b. Umeyr, Bilal, Selman, Mikdad, Huzeyfe, Ammar ve Abdullah b. Mesut'tur” demiştir.¹⁰⁵

Nukabâ ve Vezirle İlgili Hadisler

İbn Abbas (r.a.) rivâyetinde Resûlullâh (s.a.), şöyle buyurmuştur:

“Allah Teâlâ beni dört nukabâ vezir ile destekledi. Onların ikisi gökte, ikisi yerededir.”

Kendisine, onların kimler olduğu sorulunca, şöyle buyurdu:

*“Gök ehlinde olanlar Cibrîl ve Mikâil, yer ehlinde olanlar ise Ebû Bekir ve Ömer'dir.”*¹⁰⁶

*Resûlullah (s.a.), Akabe biatinde, Cebrâil'in (a.s.) işâretiyle on iki temsilci (kendisine yardımcı nukabâ) seçmiş,¹⁰⁷ Esa'd b. Zûrâre'yi de onların üzerine baş temsilci tâyin etmiştir.*¹⁰⁸

Resûlullah (s.a.), Akabe biatinde seçtiği nukabâyâ şöyle buyurmuştur:

*“Havariler, İsa b. Meryem için kefil oldukları gibi, siz de kavminiz içinde olan şeylere karşı kefilsizin, Ben de Müslümanlara kefilim.”*¹⁰⁹

Bu nukabâdan biri olan Ubade b. Samit (r.a.), “Ben, Resûlullah'a (s.a.) biat eden nukabâdan biriydim” diye övünmüştür.¹¹⁰

105 Tirmizî, “Menâkıb”, 30 (nr. 3810); Mübârekpûri, *Tuhfetü'l-ahvezi*, X, 198. Ayrıca bk. Ahmed, *Müsned*, I, 88. Bu hadiste, bahsi geçen zatlar nukabâ, vüzerâ ve nücebâ olarak tanıtılmış, bu on dört kişinin yedisinin Kureyş'ten, yedisinin de muhacirlerden olduğu belirtilmiştir.

106 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VIII, 169-170; Taberânî, *el-Kebir*, XI, 179; Heysemî, *ez-Zevâid*, IX, 51; Ukaylî, *Kitabü'd-duafâi'l-kebir*, IV, 141. Az farklı lafızlarla bk. Hâkim, *Müstedrek*, II, 264; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 2438. Hâkim ve Süyûtî hadise “sahih” kaydını koymuşlardır.

107 Bk. İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübra*, I, 172; Ebü'l-Fida İsmail İbn Kesir, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, tahk. Mustafa Abdülvahid, Beyrut [ts.], II, 200; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, tahk. Abdülmü'tî Kal'acı, Beyrut 2002, II, 453; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, III, 204. İbn Hişam, Akabe Biatî'nde dokuzu Hazreç üçü Evs kabilesinden seçilen nukabânın isimlerini şöyle sayar: 1. Esa'd b. Zûrâre 2. Râfî' b. Malik 3. Berâ' b. Ma'rûr 4. Ubâde b. Sâmit 5. Abdullah b. Amr b. Haram 6. Sa'd b. Rebî' 7. Abdullah b. Revâha 8. Sa'd b Ubâde 9. Münzir b. Amr b. Hubeş 10. Üseyd b. Hudayr 11. Sa'd b. Heyseme 12. Ebü'l-Heysem b. et-Tiyyihân. Bk. İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, tahk. Muhammed Nebil Turayfî, Beyrut 2003, II, 52-53.

108 Şâmî, *age*, III, 204.

109 İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 54; Süheylî, *er-Ravdü'l-ünûf*, II, 271.

110 Buhârî, “Menâkıb”, 103; Müslim, “Hudud”, 44; Ahmed, *Müsned*, V, 321; Beyhakî, *Sünen-i kübra*, VIII, 20.

Sâlihlerle İlgili Hadisler

Resûlullâh (s.a.), Muğîre b. Şu'be'nin kölesi Hilâl hakkında

*"Bu, kendileri bereketiyle yeryüzünün ayakta tutulduğu yedi kişiden (yedilerden) birisidir. Hatta bu, onların en hayırlısıdır."*¹¹¹

*"Allah Teâlâ'nın yeryüzünde yaşayanlar içinde (feyiz ve nur) kapları vardır. Rabbinizin kapları, sâlih kullarının kalbleridir. Bu kalblerin O'na en sevgili olanları da en yumuşak ve en ince olanlardır."*¹¹²

*"Yeryüzünde Allah Allah diye zikreden kullar bulunduğu sürece kıyâmet kopmaz."*¹¹³

Abdurrahman Câmî, bu hadiste anlatılan kimsenin, gerçek mârifete ulaşmış, asrının en hayırlısı, kutub makâmındaki insan-ı kâmil olduğunu, çünkü gerçek zikri ancak böyle bir zatın yapabileceğini, hadisin sanki "Yeryüzünde insan-ı kâmil bulunduğu sürece kıyâmet kopmaz" mânâsına geldiğini söyler.¹¹⁴

İbnü'l-Arabî, Allah Teâlâ'nın, âlemi halîfesi olan insan-ı kâmil kordüğünü, âlemde esmâ-i ilâhiyyenin tecellilerine mazhar olan insan-ı kâmil bulunduğu sürece kâinatın ayakta tutulduğunu, o gidince kâinatın öleceğini (kıyâmetin kopacağını) söyler.¹¹⁵

Sâlih insanlarla ilgili diğeri bir hadis şöyledir:

*"Şüphesiz Allah Teâlâ sâlih bir Müslümanın bereketine etrafındaki komşularını umumi belâlardan korur. O kimse aralarında bulunduğu sürece emniyet içinde olurlar."*¹¹⁶

Sâbikûnla İlgili Hadisler

*"Ümmetinden her devirde sâbikûn (hayırlarda önderlik eden ehlullâh) bulunur."*¹¹⁷

Müceddidle İlgili Hadisler

"Şüphesiz Allah Teâlâ, her yüz senenin başında, bu ümmete dinlerini yeniley-

111 Hakîm et-Tirmizî, *age*, I, 339; Süyûtî, *el-Hasâisü'l-kübrâ*, II, 214-215.

112 Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VI, 97; Abdullah b. Ahmed, *Zevâidü'z-zühd*, s. 153; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 2375; Elbânî, *Sahîha*, nr. 1691.

113 Müslim, "İman", 234; Tirmizî, "Fiten", 35; Ahmed, *Müsned*, III, 107; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 494.

114 Bk. Abdurrahman Câmî, *Nakdû'n-nusûs fi şerhi nakşil-fusûs*, Tahran 1380, s. 97.

115 İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, Beyrut 1980, s. 50. Konuyla ilgili açıklama için bk. Câmî, *Şerhu'l-Câmî alâ fusûsü'l-hikem*, Beyrut 2009, s. 57-60.

116 Taberi, *Câmiu'l-beyân*, Beyrut 1995, II, 855; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 669; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 1784. Bu konuda İbnü'l-Münkedir'den gelen bir haber için bk. Humeydî, *Müsned*, nr. 373.

117 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, I, 8; Hâkim Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl*, I, 386; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 7327; *el-Haberü'd-dâll*, ta'lik: Atîf Vefdî, Mısır 2011, s. 38.

cek bir müceddid gönderir.”¹¹⁸

İmâm-ı Rabbânî, müceddidi kısaca şöyle tanıtır:

“Müceddid, aralarında kutub, evtâd, abdal ve nücebâ bulunsa da, kendi dönemi boyunca bütün ümmete feyizlerin akmasında aracılık eden kimsedir.”¹¹⁹

Hak Üzere Giden Tâifeyle İlgili Hadisler

“Ümmetinden bir topluluk kıyâmete kadar Allah’ın emrini ayakta tutmaya devam ederler. Onları terk edenler ve kendilerine karşı çıkanlar onlara bir zarar veremez. Bu durum, Allah’ın kıyâmet emri gelinceye kadar devam eder. Onlar insanlara devamlı üstün gelirler.”¹²⁰

Buhârî, bu tâifenin “ehl-i ilm”, Ahmed b. Hanbel “ehl-i hadis” olduğunu söylerken,¹²¹ süfîler hadiste kendilerine işaret edildiğini, çünkü onların Hz. Peygamber’in (s.a.) ilmi ve edebi yanında, mânevî hâllerine de tâbi ve sahip olduklarını ileri sürmüşlerdir.¹²²

İmam Nevevî (ö. 677/1278), hadiste bahsedilen grubu belli bir tâifeye hasretmenin doğru olmadığını, İslâm ümmeti içinde fakih, muhaddis, müfessir, mücâhid, zâhid, âbid, hayrı emredip kötülükten nehyeden kimselerin, hadisin içine girdiğini, bütün bunların bir arada bulunmasının şart olmadığını, her birinin değişik bir bölgede bulunabileceğini, hepsinin yok olmasıyla kıyâmetin kopacağını belirtir.¹²³

Ahmed İbn Acîbe de, hadiste bahsedilen grubun, ârifler, ilmiyle âmil âlimler ve Allah yolunda malıyla ve canıyla cihat eden mücahidlerden oluştuğu görüşündedir.¹²⁴

Ebû Nasr Serrac’ın (ö. 378/988) belirttiği gibi, Allah ve Resûlü, mü’minlere âit hangi vasıflardan bahsetmişlerse o vasfa sahip insanlar kıyâmete kadar her devirde bulunur. Eğer onlar bulunmayacak olsaydı Allah kitabında onlardan bahsetmez ve Resûlullâh (s.a.) onların vasıflarını haber vermezdi”¹²⁵

118 Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 1; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 523; Taberânî, *el-Evsat*, VI, 323, nr. 6527.

119 İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, II, 4. mektup.

120 Buhârî, “İtisâm”, 10; Müslim, “İmâret”, 53; Tirmizî, “Fiten”, 27, İbn Mâce, “Mukaddime”, 9; Ahmed, *Müsned*, V, 34, 269, 278.

121 İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, I, 222.

122 Münâvî, *Feyzü'l-Kadir*, XII, 6404.

123 Bk. Nevevî, *Müslim Şerhi*, XIII, 67, İbn Hacer, *age*, I, 222; XV, 229; Münâvî, *age*, XII, 6407.

124 İbn Acîbe, *el-Fütuhâtü'l-ilâhiyye fi şerhi'l-Mebâhisi'l-asliyye*, s. 79.

125 Serrac, *el-Lüma'*, tahk. Kâmil Mustafa Hendâvî, Beyrut 2007, s. 20.

Hadislerin Değerlendirilmesi

Bu konudaki hadisler, farklı tariklerden geldiği gibi farklı şekillerde de değerlendirilmiştir.¹²⁶ Abdal konusunda müstakil risâle yazan Şeyh Nuh b. Mustafa er-Rûmî el-Hanefî'nin de belirttiği gibi, bir hadisin muhtelif tarikleri olunca hadis, geldiği tarîke göre sahih, hasen, zayıf ve mevzu' hükmünü alabilir. Bunun için bir hadisin bütün tariklerini görmeden karar vermek doğru değildir.¹²⁷

Abdallarla ilgili hadislerin biri *Kütüb-i Sitte* içinde Ebû Davud'da geçmekte, nücebâdan Tirmizî rivâyetinde bahsedilmekte, konuyla ilgili Hâkim ve İbn Hıbbân gibi sahih hadisleri toplayan kitaplarda rivâyetler bulunmakta, diğer hadisler *Müsned-i Ahmed* başta olmak üzere başlıca beş tabakaya ayrılan hadis kaynaklarının üçüncü, dördüncü ve beşinci tabakasına giren hadis mecmualarında yer almaktadır.¹²⁸

İbn Teymiyye, Ahmed b. Hanbel'in rivâyeti hariç, abdal konusunda sahih ve zayıf hiçbir haberin gelmediğini, *Müsned*'deki haberin de munkatı' olduğunu söyler.¹²⁹ Talebesi İbn Kayyım (ö. 751/1350) da onunla aynı kanaattedir.¹³⁰ İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ise abdalla ilgili hadislerin sahih olmayıp hepsinin mevzû olduğu görüşündedir.¹³¹ Ancak, İmam Süyûtî, İbnü'l-Cevzî'nin abdalla ilgili rivâyetler hakkındaki değerlendirmelerini tâkibe almış, onların isâbetli olmadığını tespit etmiş ve sonuçta şu değerlendirmeyi yapmıştır:

126 Süyûtî, *el-Haberü'd-dâll* adlı eserinde, bu konudaki rivâyetlerin hemen hemen hepsine değinmiş ve sonuçta şu tespiti yapmıştır: "Bu husustaki rivâyetler, kırk iki râviden gelmektedir. Bu rivâyetlerin on beşi merfû' veya mevkûf olarak sahâbeden, üçü mürsel olarak tâbiinden, yirmi üçü seleften eser olarak nakledilmiş ve böylece rivâyet sayısı altmışa ulaşmıştır."

127 er-Rûmî, *el-Kavlü'd-dâll alâ hayâti'l-hadri ve vücûdül-abdâl*, s. 14.

128 İlgili haberlerin değerlendirmesi için ayrıca bk. Süleyman Uludağ, "Abdâl", *DİA*, I, 60.

129 İbn Teymiyye, *Mecmû'ül-Fetâvâ*, XI, 167, 437-438, 443. Süyûtî'nin *el-Haberü'd-dâll* isimli eserini taliklerle yayına hazırlayan (Mısır 2011) Âtîf Vefdi, abdallarla ilgili olumsuz görüşe sahip olan İbn Teymiyye ve diğerlerine müdellel, geniş ve güzel cevaplar vermiştir, o baskıya bakılabilir.

130 Muhammed b. Ebi Bekr İbn Kayyım, *el-Menârü'l-münif fi's-sahîhi ve'd-daif*, Halep 1983, s. 136.

131 İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât mine'l-ehâdisi'l-merfûât*, tahk. Nureddin b. Şükri, Riyad 1997, III, 400-401. İbnü'l-Cevzî, abdalla ilgili hadisleri sahih görmemektedir fakat Ümmet-i Muhammed içinde abdalların bulunduğunu kabul etmektedir. Çünkü *el-Muntazam* ve *Sıfatü's-safve* isimli eserlerinde birçok kimsenin abdal olduğunu ve abdal olarak anıldığını nakletmiştir. Örnek olarak bk. *İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam fi tarihi'l-ümem ve'l-mülük*, VII, 58, 187; VIII, 99, 187; IX, 107; XI, 183; XII, 15; *Sıfatü's-safve*, II, 471; IV, 241, 245, 312. Nasırüddin Elbânî de abdal hadislerini zayıf, *münker ve mevzu'* olarak değerlendirir, toptan inkâr etmez. Bk. Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daife ve'l-mevzûa*, III, 666-671, nr.1374-1479.

“Abdalla ilgili haber sahihtir; hatta bu konudaki hadis ve haberler mânevi tevâtür derecesine ulaşmıştır diyebilirim. Bu konuda müstakil bir eser yazdım; orada ilgili hadis ve haberleri genişçe verdim.”¹³²

İbn Hacer Askalanî (ö. 852/1449) ise, fetvâlarında konuyla ilgili görüşlerini şöyle belirtir:

“Abdal konusunda birçok haber (hadis) gelmiştir. Bunların bir kısmı sahih bir kısmı ise sahih değildir. Kutub, bazı eserlerde (selefe âit haberlerde) geçmiştir. Gavsı gelince, süfilerin arasında meşhur olduğu vasfıyla hakkında bir hadis gelmemiştir.”¹³³

Zebîdî, abdalla ilgili yirmiye yakın merfû’ hadisi naklettikten ve sıhhat derecelerini belirttikten sonra, Süyûtî ve İbn Hacer Askalanî’nin değerlendirmelerine yer verir, sonunda der ki:

“Böylece, İbn Teymiyye’nin, abdalla ilgili sahih bir haber gelmemiştir görüşünün bâtil olduğu ortaya çıkmış oldu. Bu hadislerin hepsinin zayıf senetlerle geldiği kabul edilse bile, zayıf bir hadis, bir çok değişik yollardan ve kanallardan nakledilince kuvvet kazanacağı inkâr edilemez.”¹³⁴

Münâvî, Süyûtî’nin *el-Câmiü’s-sağîr*’de abdalla ilgili naklettiği altı hadisi şerh ettikten sonra der ki:

“Müellifin abdal konusundaki hadislere geniş yer vermesi, İbn Teymiyye’nin, ‘Abdal konusunda, munkatı bir haber hariç, sahih veya zayıf hiçbir haber gelmemiştir’ sözünün bâtil olduğuna işaret etmek içindir. Onun bu iddiası taşkınlık ve haddi aşmaktır. Bu konudaki hadisleri inkâr eden kimse ya hadis ilmini bilmeyen bir câhildir ya da mutaassıp bir inatçıdır. İbn Teymiyye’nin bu ikinci gruptan olduğu kanaatindeyim.”¹³⁵

Sehâvî, abdal hadislerini zayıf olarak nitelemiş, bu konudaki en güzel hadisin Ahmed b. Hanbel’in naklettiği, “*Abdallar Şam bölgesinde bulunurlar; onlar kırk kişidir...*” hadisinin olduğunu söylemiş, değerlendirmelerinin

132 Süyûtî, *en-Nüketü'l-bediât ale'l-mevzûât*, tahk. Âmir Ahmed Hayder, Dârü'l-Cennân, s. 240-241. Süyûtî’nin bahsettiği, *el-Haberü’l-d-dâll* isimli eseridir. Süyûtî’nin abdalla ilgili hadislerin senedleri hakkındaki değerlendirmeleri için ayrıca bk. *el-Leâli’l-mesnûa fî’l-ehâdisi’l-mevzûa*, Beyrut 1983, II, 330-332. Ayrıca bk. Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Nazmü’l-mütenâsir mine’l-hadis’l-mütevâtir*, Beyrut 1983, s. 231-232; Zürkânî, *Şerhü’l-Mevâhibi’l-ledünniyye*, tahk. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Beyrut 1996, VII, 479-487; Zebîdî, *İthâfû’s-sâde*, X, 324.

133 Zebîdî, *İthâfû’s-sâde*, X, 324; İbn Âbidîn, *İcâbetü’l-gavs*, Kâhire 2006, s. 55; Münâvî, *Feyzü’l-Kadir*, V, 2528.

134 Zebîdî, *İthâfû’s-sâde*, X, 32.

135 Münâvî, *Feyzü’l-kadir*, V, 2529.

sonunda kendisinin de bu konuda *Nazmü'l-leâl fî'l-kelâm ale'l-abdâl* ismiyle müstakil bir risâlesinin bulunduğunu hatırlatmıştır.¹³⁶

Aclûnî, abdal hadislerinin çoğuna yer verir, onların bir kısmının güvenilir râvilerden geldiğini, bir kısmının hasen, bir kısmın ise zayıf senetle nakledildiğini belirtir, kendisinden önceki muhaddislerin değerlendirmelerine ve sâlihlerin abdalla ilgili sözlerine yer verir.¹³⁷

Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrârü'l-merfûa*'da, İbnü'd-Debba'dan (ö. 944/1537) naklen abdalla ilgili hadislerin hepsinin zayıf senetlerle geldiğini, İbnü's-Salâh'a (ö. 643/1254) göre bu konuda en kuvvetli rivâyetin Hz. Ali yoluyla gelen "*Abdallar Şam'da bulunurlar...*" hadisi olduğunu, Zerkeşi'nin, "*Abdallar bu ümmetin içinde otuz kişidir; onlar (hâl ve kalb olarak) Halil İbrahim'e benzerler.*" hadisine "hasen" değerlendirmesini yaptığını, Süyûtî'nin, *et-Teakkubât ale'l-mevzûât* isimli eserinde bu hadisi destekleyecek birçok şahidin bulunduğunu söylediğini kaydeder.¹³⁸ Kettânî de abdal hadislerini zayıf olarak nitelemekle birlikte, Süyûtî, İbn Hacer-i Askalânî ve Zürkânî'nin görüşlerine yer verir ve İbn Teymiyye'nin abdalla ilgili görüşünün bâtil olduğunu söyler.¹³⁹

Hücvirî, abdal grubunu oluşturan velîler hakkında birçok hadisin bulunduğunu ve ümmetin, bu hadis ve haberlerin bildirdiği şeylerde icma' hâlinde olduklarını söyler.¹⁴⁰ Ahmed el-Cevherî el-Hâlidî de bu hadislere bakarak, her mükellefin evtâd, nücebâ, abdal ve benzerlerinin mevcut olduğuna inanması gerektiğini belirtir.¹⁴¹ Âlûsî (ö. 1270/1853), aktâb, evtâd, ebdâl, nukabâ, nücebâ hakkında birçok meşhur sahâbîden merfû' ve mevkuf hadis, tâbiünden ve onlardan sonrakilerden sayılamayacak kadar (pek çok) haber geldiğini, bazılarının bu haberleri ve sınıflamayı inkâr ettiğini, gerçeğin ise kabul edenlerin görüşünde olduğunu belirtir.¹⁴²

Şeyh Eşref Ali Tânevî'nin (ö. 1362/1943) belirttiği gibi, hadislerde "ricâlü'l-gayb"ın bir kısmının varlığı sâbit olunca, diğer kısımlarının mevcûdiyeti akıldan uzak değildir. Bir konuda mevcut olan bir ör-

136 Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-hasene*, s. 26-29.

137 Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 39-41.

138 Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrârü'l-merfûa fî'l-ehâdisi'l-mevzûa*, s. 101-103.

139 Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, s. 231-232.

140 Hücvirî, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 257.

141 Ahmed el-Hâlidî el-Cevherî, *Feyzül'aliyyi zî'l-celâl fî isbâti kerâmâti'l-evliyâ fî'l-hayati he ba'de'l-inkitâl* (*Cem'u'l-makâl* içinde), tahk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Kâhire 2006, s. 359.

142 Âlûsî, *Ruhu'l-meânî*, XI, 227.

nek, aynı konudaki benzer örneklerin varlığını teyit eder. Bu, temel bir kâidedir.¹⁴³

Sonuç

Tespitlerimize göre ehl-i tasavvufun arasında, özellikle İbnü'l-Arabî sonrasında belli bir hiyerarşi içinde anlatılan “kutub”, “gavs”, “evtâd”, “abdal”, “nücebâ”, “nukabâ” gibi kavramlar, sûfilerin tanımladığı mânâda tamamen Kur’ân ve sünnette dile getirilmemiştir. Bu konudaki bilgilerin bir kısmı, âyet, hadis ve selef-i sâlihînin açıklamalarına dayanırken, çoğu bu konularda söz eden âriflerin ictihad, keşif ve tecrübesinin ürünüdür.

Deliller bölümünde verdiğimiz hadislerde özellikle “abdal” tâbiri çokça geçmiş ve bu tâbir, daha çok yüksek fazilet ve güzel ahlâk sahibi kâmil velîler için kullanılmıştır. “Yediler”, “kırklar”, “üç yüzler”, “beş yüzler” gibi terimler de ilgili hadis ve haberlerde geçmektedir. Bu hadislerin sıhhat derecesi üzerinde farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Hadisler, kısaca “abdal” tâbiriyle ifâde edilen velîler grubunun varlığı hakkında kesin delil olacak durumdadır. Bu hadislerin, sûfilerin sıraladığı hiyerarşi içinde ricâlû'l-gayba delil olması ihtilâfî olmakla birlikte, ümmetin içinde bu vasıftaki sâlihlerin varlığını haber vermesi kesindir. Bu hadisleri ve ricâlû'l-gaybı toptan inkâr edenlerin görüşleri ilmî bir delilden çok, cehâlet, ihmâl, aşırı titizlik, mânevîyattan uzaklık, akılcılık, kolaycılık veya fikrî taassuba dayanmaktadır. Ricâlû'l-gaybın varlığını kabul edenlerin delilleri bu hadisler ve seleften gelen haberlerdir, kabul etmeyenlerden ise aksine delil getirmeleri istenir.

Ricâlû'l-gayb kavramlarını tamamıyla Kur’ân ve sünnette aramak gerekmez. Fıkıh, tefsir, hadis, kıraat gibi İslâmî disiplinlerde ve diğer fen alanlarında olduğu, gibi tasavvuf alanında da terbiye sisteminin sembolü olan terimlerin, bu sahanın ehli tarafından, kendine has ıstılah ve mânâ içinde ifâde edilmelerini tabii görmek gerekir. Gazzâlî, İbnü'l-Arabî, Süyûtî ve İmâm-ı Rabbânî gibi sûfî otoritelerin, diğer âriflerin ve sâlihlerin abdallarla ilgili tespit ve şehâdetlerini hiçe saymak yerine, ihtiyatlı olmak daha emniyetli gözükmektedir.

Bu kavramların sûfiyeye Şîa’dan geçtiğini söylemek ise zordur. Çünkü ilk asırdaki bazı sûfilerin ve sâlihlerin bu tür kavramları kullanmaları, böyle bir anlayışa mâni olmaktadır. Ayrıca hadislerde anlatılan “abdal” ile Şîa’nın İmâmîyye anlayışı birbirinden çok farklıdır. Sûfilerin abdal tanımı ve taksimi Şîa’daki İmâmîyye anlayışından değil, hadislerden mülhemdir.

143 Eşref Ali Tânevî, *Hakikatü't-tarîka: Hadislerle Tasavvuf*, haz. H. Zaferullah Dâudî - Ahmed Salihoğlu, Ankara: Seytaç Yay., 2009, s. 248-249.

Kaynakça

- Arûsî, Mustafa, *Netâicü'l-efkârî'l-kudsîyye fî beyâni meâni şerhi'r-Risâleti'l-Kuşeyriyye*, I-IV, tahk. Abdülvaris Muhammed Ali, Beyrut 2000.
- Çâmî, Abdurrahman, *Nakdü'n-nusûs fî şerhi Nakşi'l-Fusûs*, Tahran 1380.
- _____, *Şerhu'l-Çâmî alâ Fusûsî'l-hikem*, tahk. Asım İbrahim el-Keyyâli, Beyrut 2009.
- Çift, Salih, "Tasavvufta Velâyet Kavramı: Hakîm Tirmizî Örneği", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü - II*, 2003.
- Dahlân, Ahmed b. Zeynî el-Hasenî, *Sirâcü't-tâlibîn şerh alâ Minhâcî'l-âbidîn*, I-II, tahk. Abdülvaris Muhammed Ali, Beyrut 2006.
- Demir, Osman, "Ricalu'l-Gayb İnancı ve Toplum Hayatına Yansımaları", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları: İslam Düşüncesinde Gayb Problemi - II*, 2004.
- Geylânî, Abdülkadir, *el-Fethu'r-Rabbânî ve'l-feyzü'r-Rahmânî*, tahk. Yusuf b. Mahmud el-Hâc Ahmed, Dımaşk 2000.
- _____, *Kitâbu Fütûhi'l-gayb*, ta'lik: Ahmed ibn Teymiyye, tahk. Abdülalim Muhammed ed-Dervîş, Dımaşk 2007.
- Gümüşhânevî, Ahmed b. Mustafa, *Çâmiu'l-usûl fî'l-evliyâ*, tahk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Beyrut 2002.
- Hakîm Tirmizî, *Kitâbu Hatmi'l-evliyâ*, tahk. Osman İsmâl Yahya, Beyrut 1965.
- _____, *Kitâbu Sîreti'l-evliyâ*, Beyrut 1992.
- _____, *Nevedîru'l-usûl fî ma'rifeti ehâdisi'r-resûl*, tahk. Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut 1992.
- el-Hallâl, Hasan, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, Dımaşk 1992.
- Hatib, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Târihu Bağdâd*, XIX, Beyrut [ts.].
- Heytemî, Ahmed İbn Hacer, *es-Sevâikü'l-muhrika fî'r-reddi alâ ehli'l-bidai ve'z-zendeka*, Beyrut 1993.
- _____, *el-Fetâve'l-hadisîyye*, Dımaşk 2004.
- Hucvirî, Ali b. Osman el-Cüllâbî, *Keşfu'l-mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yay., 1982.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, *İcabetü'l-gavs bi beyâni hâli'n-nukabâ ve'n-nucebâ ve'l-abdal ve'l-evtâd ve'l-gavs*, tahk. Said Abdülfettah, Kâhire 2006.
- _____, *Mecmûatu resâili İbn Âbidîn*, I-II, Âlemü'l-Kütüb [ts.].
- İbn Acîbe, Ahmed b. Muhammed, *Menâzilü's-sâirin ve'l-vâsilîn ve esrâru ilmi'l-hakîka (el-Cevâhirü'l-acîbe min te'lîfi seyyidi Ahmed ibn Acîbe içinde)*, tahk. Abdüsselam İmrânî el-Hâlidî, Beyrut 2007.
- _____, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kurâni'l-Mecid*, I-VIII, tahk. Ömer Ahmed er-Râvî, Beyrut 2001.
- _____, *el-Fütühâtü'l-ilâhiyye fî şerhi'l-Mebâhisi'l-asliyye*, tahk. Asım İbrahim Keyyâli, Beyrut 2010.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Ali, *el-Fütühâtü'l-mekkiyye*, I-VIII, tahk. Ahmed Şemseddin, Beyrut 2006.
- _____, *Fusûsu'l-hikem*, ta'lik: Ebû Ala Afifî, Beyrut 1980.

- _____, *Muhâdaratü'l-ibrâr ve müsâmeretü'l-ahyâr*, I-II, Beyrut: Dâru Sâdir, [ts.].
- _____, *Resâilü İbn Arabî*, Beyrut 1997.
- _____, *Mu'cemu ıstılâhâtî's-süfiyye*, tahk. Bessâm Abdülvahid el-Câbi, Beyrut 1990.
- İbn Arrâk, Ali b. Muhammed, *Tenzihü's-şerîati'l-merfûa*, I-II, Beyrut 1981.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *el-Muntazam fî târihi'l-ümem ve'l-mülük*, I-XVIII, tahk. Muhammed Abdülkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut 1992.
- _____, *Kitâbü'l-mevzûât mine'l-ehâdisi'l-merfûât*, I-III, tahk. Nureddin b. Şükri, Riyad 1997.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, I-III, tahk. Ali Abdülvahid Vâfi, Kâhire [ts.].
- _____, *Tasavvufun Mâhiyeti - Şifâü's-Sâil*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1984.
- İbn Hişam, Ebü Muhammed Abdümelik, *es-Siretü'n-nebeviyye*, I-IV, tahk. Muhammed Nebil Turayfi, Beyrut 2003.
- İbn Sa'd, Muhammed el-Hâşimi el-Basrî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-VIII, tahk. Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrut 1997.
- İbn Teymiyye, Ahmed, *Mecmûu'l-fetâvâ*, I-XXXVII, cem' ve tertib: Abdurrahman b. Muhammed el-Âsîmî en-Necdî, Riyad 1991.
- İmam Rabbânî, Ahmed b. Abdülehad Sirhindî, *el-Mektûbâtü'r-rabbânî*, I-III, ta'lik: Mustafa Hüseyin Abdülhâdi, Beyrut 2004.
- _____, *Mebde' ve Meâd: Rabbânî İlhamlar*, trc. Necdet Tosun, İstanbul: Sufi Kitap, 2006.
- İskenderî, Tacuddin Ahmed b. Muhammed İbn Ataullah, *Letâifü'l-minen*, Beyrut 2001.
- el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ şerhu Mişkâtî'l-mesâbih*, I-XII, tahk. Şeyh Cemal Aytânî, Beyrut 2001.
- _____, *el-Esrârü'l-merfûa fî'l-ehâdisi'l-mevzûa*, tahk. Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ, Beyrut 1986.
- Kâşânî, Abdurrezzâk, *Istılâhâtü's-süfiyye*, Kâhire 1992.
- Kelâbâzî, Ebü Bekir Muhammed b. İbrahim b. Yakup, *Bahrü'l-fevâid - Meâni'l-ahbâr*, I-II, tahk. Vecih Kemalüddin Zeki, Kâhire 2008.
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risâlesi*, trc. Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand Yay., 2011.
- Kettânî, Muhammed b. Cafer, *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadisi'l-mütevâtir*, Beyrut 1983.
- Mezîdî, Ahmed Ferid, *Cem'u'l-makâl fî isbâti kerâmâtî'l-evliyâ fî'l-hayati ve ba'de'l-intikâl*, Kâhire 2006.
- Muhammed Pârsâ, Muhammed b. Muhammed el-Buhârî, *Faslü'l-hitâb: Tevhîde Giriş*, trc. Ali Hüsrevoğlu, İstanbul: Erkam Yay., 1988.
- Mekkî, Ebü Talib Muhammed b. Ali, *Kütü'l-kulûb fî muameleti'l-mahbûb*, I-II, Beyrut 2007.
- Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *Fezû'l-kadîr şerhü'l-Câmîi's-sağîr*, I-XIII, Riyad 1998.
- Nesefî, Azidüddin, *İnsan-ı Kâmil - Tasavvufta İnsan Meselesi*, trc. Mehmed Kanar, İstanbul: Dergâh Yay., 2013.
- Ögke, Ahmet, "Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlû'l-Gayb - İbn Arabî'nin Görüşleri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 5, 2001, s. 161-201.
- Pakalın, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul: MEB Yay., 1993.

- Radtke, Bernd, "İbnü'l-Arabî'nin Öncülerinden Biri: Hakim Tirmizî ve Velâyet Görüşü", trc. Salih Çift, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 21, 2007.
- Rûmî, Nuh b. Mustafa el-Hanefî, *el-Kavlü'd-dâll alâ hayâti'l-hadiri ve vücûdi'l-abdâl*, tahk. Ramazan Muhammed b. Ali es-Saftâvî, Beyrut 2013.
- Şehâvî, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-Makâsîdü'l-hasene*, ta'lik: Abdullah Muhammed es-Siddîk, Beyrut 2006.
- Selvi, Dilaver, *Kur'an ve Tasavvuf - Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı*, İstanbul: Hoşgörü Yay., 2012.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tüsî, *el-Lüma'*, tahk. Kamil Mustafa Hendâvî, Beyrut 2007.
- Sühreverdî, Şihabüddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed, *Avârifü'l-maârif - Gerçek Tasavvuf*, trc. Dilâver Selvi, İstanbul: Semerkand Yay., 2011.
- Sülemî, Ebu Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin, *Tabakâtü's-süfiyye*, tahk. Nuruddin Şüreybe, Halep 1986.
- _____, *Mes'eletü derecâtî's-sâdikîn fi't-tasavvuf (Mecmûa-i Âsâr-ı Ebû Abdurrahman es-Sülemî içinde)*, I-III, Tahran 1388.
- Süyûtî, Abdurrahman Celâlüddîn, *el-Câmiü's-sağîr fi ehâdisi'l-beşiri'n-nezîr*, I-II, Beyrut 1981.
- _____, *el-Haberü'd-dâll ala vücûdi'l-kutbi ve'l-evtâdi ve'n-nücebâi ve'l-ebdâl*, ta'lik: Âtîf Vefdi, Mısır 2011.
- _____, *ed-Dürri'l-mensûr*, I-VIII, Beyrut 1993.
- _____, *el-Hasâisü'l-kübrâ*, I-II, Beyrut 2003.
- _____, *el-Hâvi li'l-fetâvâ*, tahk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut 1995.
- _____, *el-Leâli'l-mesnûa fi'l-ehâdisi'l-mevzûa*, I-II, Beyrut [ts.].
- _____, *Te'yidü'l-hakikatî'l-aliyye ve teşyidü't-tarikati's-şâzeliyye*, tahk. Muhammed Hüseyinî Mustafa, Halep 2002.
- _____, *en-Nüketü'l-bedîât ale'l-mevzûât*, tahk. Âmir Ahmed Hayder, Dârü'l-Cennân 1991.
- Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, tahk. Süleyman es-Sâlih, Beyrut 2005.
- _____, *el-Yevâkit ve'l-cevâhir fi beyâni akâidi'l-ekâbir*, Beyrut 2003.
- _____, *el-Envârü'l-kudsîyye fi beyâni kavâidi's-süfiyye*, tahk. Heyet, Beyrut 1999.
- Şâmî, Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd*, tahk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvad, I-XIV, Beyrut 2007.
- Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu istilahâti'l-funûn*, I-IV, tahk. Ahmed Hasan Besec, Beyrut 1998.
- Tânevî, Eşref Ali, *Hakikatü't-tarîka: Hadislerle Tasavvuf*, haz. H. Zaferullah Dâudî - Ahmed Salihoğlu, Ankara: Seytaç Yay., 2009.
- Tebrizi, Muhammed b. Abdullah el-Hatib, *Mişkâtü'l-mesâbih*, I-III, tahk. Nasîrüddin Elbânî, Beyrut 1985.
- Tosun, Necdet, *Bahâeddin Nakşebend - Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İstanbul: İnsan Yay., 2002.
- Uludağ, Süleyman, "Ricâlü'l-Gayb", *DİA*, XXXV.
- Yâfiî, Ebu Muhammed Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yemenî, *Neşrü'l-mehâsini'l-ğâliyye fi fadli meşâyihî's-süfiyye*, ta'lik: Halil İmran el-Mensûr, Beyrut 2000.

_____, *Ravdü'r-reyâhîn fî hikâyâti's-sâlihîn*, tahk. Adnan Abdürabbîhi-Muhammed Edib el-Câdir, Dımaşk 1998.

Yıldırım, Ahmet, "Tasavvufta Ricâlü'l-Gayb Telakkisi ve Konuyla İlgili Bazı Rivâyetler" *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, sayı: 4, s. 117-147.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Murtezâ el-Hüseynî, *İthâfû's-sâdeti'l-muttâkin bi şerhi İhyâi ulûmi'd-din*, I-XIV, Beyrut 1989.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I-XXV, Beyrut 1990.

Zürkânî, Muhammed b. Abdülbaki b. Yusuf el-Mısrî el-Mâlikî, *Şerhü'z-Zürkânî ale'l-Mevâhibi'l-ledünniye*, I-XII, tahk. Muhammed Aldülaziz el-Hâlidî, Beyrut 1996.